

Sap *versus* van Zeeland: politieke titanen kruisen de degens in de jaren '30

KAREL VAN NIEUWENHUYSE

doctorandus geschiedenis, K. U. Leuven
wetenschappelijk medewerker afdeling politologie

In de literatuur omtrent het interbellum wordt heel dikwijls verwezen naar het conflict tussen Gustaaf Sap, West-Vlaams politicus en eigenaar van het dagblad *De Standaard*, en Paul Van Zeeland, achtereenvolgens directeur en vice-gouverneur bij de Nationale Bank van België en tussen maart 1935 en oktober 1937 premier. De twist tussen beide tenoren deed toentertijd heel wat stof opwaaien, en leidde zelfs tot de val van de tweede regering-Van Zeeland. Op de redenen en achtergronden ervan werd totnogtoe evenwel haast nog nooit ingegaan.¹ Steevast wordt het conflict afgedaan als ontsproten uit de grenzeloze persoonlijke afkeer van Sap voor zijn opponent Van Zeeland. In deze studie willen wij in eerste instantie een verloop van het conflict bieden, waarbij we de nadruk leggen op het hoogtepunt ervan gedurende de tweede regering-Van Zeeland. Toch zien wij ons genoodzaakt een relatief grote omweg te maken via de sterlingkwestie over de regering-de Broqueville t.e.m. de eerste regering-Van Zeeland. Dergelijke historische *tour d'horizon* lijkt ons immers noodzakelijk om tot een betere en juistere perceptie van het conflict te komen. Daarnaast trachten we te peilen naar de diepere oorzaken die aan de basis lagen van de tweespalt.

1. DE WORTELS VAN HET CONFLICT: VAN DE STERLINGKWESTIE (1931-'32) TOT DE VERKIEZINGEN VAN MEI 1936

1.1. Van stabilisatie naar sterlingkwestie (1925/'26-1932)

---

¹ Twee uitzonderingen hierop vormen het werk van Durnez over *De Standaard* en het artikel van Gerard over Gustaaf Sap. Beide auteurs gingen in de marge van hun studie dieper in op het conflict en ondernamen een eerlijke en serieuze poging om tot een beter begrip van het conflict te komen.

Los van het feit dat Sap aan de K.U.Leuven in 1913 nog als docent van Van Zeeland fungeerde, was de eerste politieke materie waarin beiden elkaar aantreffen de monetaire stabilisatie en de totstandkoming van het nieuwe statuut van de Nationale Bank in 1925-'26.² Paul Van Zeeland was secretaris en vanaf maart 1926 directeur bij de Bank, terwijl Sap als Kamerlid vanaf januari 1926 verslaggever was van het wetsontwerp op het nieuwe statuut van de Bank. Beide kwesties kenden hun oplossing pas onder de regering-Jaspar, het kabinet van de reactie en de grote privé-bankiers. Daarvoor had Emile Francqui (de sterke man in het kabinet-Jaspar) eerst de rooms-rode democratische regering-Poullet-Vandervelde opzij moeten schuiven (Crombois, 1999, 29-30; Vanthemsche, 1978, 207-208). De grote bankiers (met Francqui, vice-gouverneur van de *Société Générale*, de grootste en machtigste holding van het land, op kop) waren vooral op eigen voordeel uit. Zo stabiliseerden ze de frank op 1/7 van haar vooroorlogse waarde, wat voor de gewone man in de straat en vooral voor de middenklasse rampzalig was: ze zagen hun bezit immers zomaar even met 6/7 in waarde dalen. Daarnaast fnuikten de bankiers de Nationale Bank door haar binnenlandse kredietactiviteit vrijwel volledig aan banden te leggen. Zo hadden de privé-banken de handen vrij in eigen land (Van der Wee & Tavernier, 1975, 207 e.v.; Vanthemsche, 1978; Crombois, 1999, 31-32).

Deze laatste maatregel leidde ertoe dat 's lands monetair instituut op zoek ging naar een nieuw terrein waarop ze activiteiten kon ontplooiën. De Bank, en vooral directeur Van Zeeland en gouverneur Franck die in het directiecomité van meet af aan een duïmviraat vormden en alle belangrijke beslissingen naar zich toetrokken, weigerde zich bij de haar toebedeelde passieve monetaire rol neer te leggen. Ze ging dan ook onverwijld op zoek naar een nieuw actieterrein: de buitenlandse kredietverlening (Van der Wee & Tavernier, 1975, 365). In duistere omstandigheden bekwam gouverneur Franck van minister van financiën Houtart dat, tegen alle wettelijke bepalingen in, de inkomsten voortvloeiend uit de buitenlandse kredietactiviteit aan de Bank toekwamen.³

Dit leidde ertoe dat de Bankleiding, *i.c.* Franck en Van Zeeland, overging tot het voeren van een onoordeelkundig beleid met winstbejag als een

---

² *L'Appréciation* (28/2/1934, 20).

³ In ruil voor deze regeling verleende Franck voordelen en kredietfaciliteiten aan Houtarts bank *Crédit national*, zo blijkt uit uitvoerige nota's en briefwisseling met bijlagen van bankier Belva, een Leuenaar die bestuurder was vennootschappen, o.m. van de *Société nouvelle Presse et Librairie* (uitbater van *Le XXIème Siècle*), aan premier Renkin in 1931 en minister zonder portefeuille Poullet in december 1935. Ook Sap werd door Belva op de hoogte gebracht. Archief Sap, nota statuut NBB 1926.

belangrijke drijfveer.⁴ Zo hield de Bank er een immense sterlingportefeuille op na, die ze evenwel niet veilig belegde bij andere centrale banken, zoals de internationale afspraak luidde alsook de richtlijn van de Belgische Kamercommissie financiën. Integendeel belegde ze haar sterlingtegoeden op lange termijn bij buitenlandse privé-bankiers. Deze beleggingen waren heel wat voordeliger, maar hielden tevens een enorm risico in, dat zich in 1931 effectief zou gaan voltrekken. Het hele jaar door al stond het pond sterling onder zware druk en op 20 september koppelden de Britten hun munt los van het goud, waardoor het pond sterling enorm in waarde daalde. De Belgische Nationale Bank en vooral Van Zeeland, die binnen het directiecomité verantwoordelijk was voor het beheer van de buitenlandse deviezen en dus mee aan de basis lag van de roekeloze beleggingspolitiek, had dit wel zien aankomen, maar kon niets doen omdat ze gebonden was door die (eigenlijk illegale) langlopende beleggingen. Het veelgehoorde argument dat de bank niets deed uit internationale solidariteit is in dit verband dus onjuist! De Bank leed t.g.v. de loskoppeling een ontzaglijk verlies: 559,7 miljoen BEF zou later becijferd worden. In eerste instantie lukte het de Bank echter, nog steeds in het kader van de duistere zakenbelangen en samenwerking tussen Franck en Houtart, om het volledige verlies af te wentelen op de staat. Begin januari 1932 echter kwam Gustaaf Sap deze conventie op het spoor en bond de kat de bel aan.⁵ Door zijn toedoen vooral bevatte de derde conventie die de sterlingkwestie definitief moest regelen, een billijker regeling voor de staat, die niet langer het hele verlies moest dragen.

Na de sterlingkwestie scheidde de weg van Sap en Van Zeeland zich opnieuw. Terwijl deze laatste zijn carrière bij de Nationale Bank verder uitbouwde werd eerstgenoemde tot minister benoemd in de regeringen-Renkin (openbare werken) en -de Broqueville (openbare werken, en vervolgens landbouw en middenstand). Sap had zich immers *incontournable* weten te maken dankzij het bezit van *De Standaard*, waarvan hij terug een strijdend Vlaams-katholiek dagblad maakte.⁶

---

⁴ Zie hiervoor een te verschijnen werk van Johan de Smaele, *Zakenbelangen, politici en monetair beleid*.

⁵ Dit gebeurde via een aantal brieven aan financiënminister Houtart, en het informeren van andere kranten dan *De Standaard*. Ook in latere jaren zou Sap via andere kranten campagnes voeren.

⁶ Via een kapitaalsverhoging in 1927 had hij de meerderheid der aandelen kunnen verwerven. Spoedig bouwde hij *De Standaard* uit tot een breed en bloeiend bedrijf, als middel tot de macht. Dat hij de krant als machtsmiddel zag, blijkt uit een brief van Sap aan Van Cauwelaert van 21 januari 1929. Archief Sap, briefwisseling.

1.2. De regeringen-de Broqueville en -Theunis (1934-'35): ontstaan van het conflict

Toen op 6 juni 1934 de regering-de Broqueville bij een stemming in het parlement in de minderheid werd gesteld, bood de premier zijn ontslag aan de koning aan, die hem echter dadelijk opnieuw tot formateur aanstelde. Op 12 juni had de Broqueville een hernieuwde ploeg klaar. Sap kreeg de portefeuille van financiën en zou hierin bijgestaan worden door twee ministers zonder portefeuille met het oog op de bestrijding van de crisis: de liberaal Jules Ingenbleek en ... de extraparlamentariër Paul Van Zeeland, die kort tevoren tot vice-gouverneur van de Nationale Bank was bevorderd. Al spoedig werd duidelijk dat Sap met zijn kindermeisjes, zoals hij beide ministers noemde, niet overeenkwam en elke vruchtbare samenwerking vrijwel onmogelijk maakte (Henau, 1995, 121). Hier moet dan ook het ontstaan van het echte conflict worden gesitueerd.

Tijdens de regering-de Broqueville brandde de strijd om de economische lijn die moest worden gevolgd in alle hevigheid los. Een keuze diende gemaakt tussen deflatie en devaluatie. Sap, niet voor niets *le gendarme du franc* genoemd, kante zich beslist tegen elke muntontwaarding, en voerde een streng deflatiebeleid. Het verzet hiertegen groeide echter (Janssens, 1976, 257-258). Vooral vanuit het Leuvense Instituut voor Economisch Onderzoek, volgens Camille Gutt onder impuls van Fernand Baudhuin en Paul Van Zeeland ('*des dévalueurs*'), werden de nieuwe ideeën van Angelsaksische conjunctuurpolitiek en devaluatie verspreid (Crombois, 1999, 40-43). Paul Van Zeeland van zijn kant beschouwde naar eigen zeggen in 1934 de devaluatie (nog) niet als onontkoombaar. Hij pretendeerde zelfs een uitgewerkt herstelplan te hebben ontworpen. Niemand kreeg het echter ooit onder ogen, behalve dan premier de Broqueville die het later beschreef in dermate algemene termen, dat wij eruit kunnen besluiten dat het zogenaamde Plan-Van Zeeland hoogstwaarschijnlijk te catalogiseren viel onder algemene bedenkingen m.b.t. een oplossing voor de crisis die elke minister met enige economische bevoegdheid wel zal hebben gehad. Wij twijfelen dan ook ten zeerste aan het bestaan van een uitgewerkt en concreet herstelplan-Van Zeeland.⁷

In elk geval kreeg de regering van het parlement op 31 juli 1934 bijzondere machten om de crisis op doelmatige wijze te bestrijden. In de schoot van de

---

⁷ Het is overigens zo dat tot op heden geen enkel exemplaar van dit Plan is teruggevonden, zelfs niet in het archief-Van Zeeland (Henau, 1995, 117 noot 27). Onze eigen consultatie van het archief leverde in dit verband evenmin iets op.

ministerraad werd een *comité restreint* opgericht dat een reeks maatregelen moest voorbereiden.⁸ Alle ministers met economische bevoegdheid hadden zitting in het orgaan, dat onder het voorzitterschap stond van Henri Jaspar, minister van buitenlandse zaken sinds 12 juni 1934 (voorheen was hij financiënminister). Eén van de belangrijkste verwezenlijkingen van het *comité* betrof het K.B. op de splitsing van het gemengde bankwezen (Vanthemsche, 1980). Het was de regering nl. beginnen dagen dat een bankcrisis met funeste gevolgen voor economie en maatschappij niet langer veraf was. Een grondige sanering van het Belgische bankwezen, en vooral van de Boerenbondbanken (o.m. Algemeene Bankvereiniging en Middenkredietkas) drong zich op.⁹ Voor het grote publiek waren deze moeilijkheden o.m. op vraag van Sap vooralsnog geheim gehouden: paniek diende ten allen prijze vermeden.

Naarmate haar werkzaamheden vorderden werd het echter steeds duidelijker dat de regering-de Broqueville voldoende slagkracht miste om het hoofd te bieden aan de economische crisis. Reeds vanaf augustus 1934 was de regering immers ten prooi gevallen aan 'kibbelarij', zoals de premier dit noemde. Elke cohesie smolt weg als sneeuw voor de zon (Van Isacker, 1953, 142-143). Vooral tussen Sap en Van Zeeland boterde het niet. Echo's hierover deden reeds vanaf einde augustus de ronde in de pers.¹⁰ Op 13 november zonk het reeds lang zwalpende regeringsschip definitief.

De koning gelastte nu Georges Theunis met de vorming van een regering, waarin noch Van Zeeland noch Sap nog zouden figureren. Eerstgenoemde keerde terug naar de Nationale Bank van waaruit hij nauw samenwerkte met de regering, terwijl laatstgenoemde zich in de vorige regering teveel vijanden had gemaakt en vooral door de Boerenbond gedesavouéerd werd (Van Molle, 1990, 262). De nieuwe regering werd van bij de aanvang de 'regering der bankiers' genoemd.¹¹ De ruggengraat ervan werd immers gevormd door Theunis, Francqui en Gutt, alledrie verbonden aan de *Société Générale*. Al vlug kreeg de regering af te rekenen met een groeiende agitatie, waarin Sap tweemaal een hoofdrol vervulde. Enerzijds was er de campagne van *La Libre Belgique* (kennelijk geïnformeerd door Sap) tegen Van Cauwelaert wegens afwending van overheidsmiddelen bij de oprichting van zijn Depositobank.

---

⁸ Archief Henri Jaspar, nr. 96 Le comité restreint de 1934.

⁹ Zo kwamen Janssen en Vigneron, twee door kardinaal Van Roey aangestelde experts die de financiële toestand van de Boerenbondbanken moesten nagaan, op 13 oktober 1934 tot de conclusie dat de toestand zeer ernstig was. Het verlies hadden ze vastgesteld op 600 miljoen frank. Daarnaast hadden ze een catastrofaal liquiditeitstekort ontdekt bij de Middenkredietkas: tegenover één miljard onmiddellijk opvraagbare spaargelden beschikte de Kas slechts over een lopend krediet bij de Nationale Bank van amper 120 miljoen frank (Van Molle, 1990, 260-261).

¹⁰ Zie o.m. *Réalités* (27-28/8/1934, 1).

¹¹ Zie in dit verband en ook voor het vervolg: Thielemans (1980); Crombois (1999, 39-43).

Anderzijds overhandigde Sap aan het jonge liberale Kamerlid Marcel-Henri Jaspar documentatie voor een interpellatie over geplande regeringssteun aan de Boerenbond.¹² Meteen waren de moeilijkheden van de Boerenbondbankengroep voor het publiek gegooid. Een enorme financiële paniek brak onder de deposanten uit. Wat Sap als minister had proberen te vermijden, lokte hij nu dus (als we tenminste de getuigenis van Jaspar mogen geloven) zelf uit.

De paniek leidde tot de acute nood aan een degelijk reddingsplan voor de verschillende banken gepatroneerd door de Boerenbond (Van der Wee & Verbreyt, 1985, 83-112). Albert-Edouard Janssen nam op verzoek van kardinaal Van Roey de reorganisatie van de Middenkredietkas op zich, terwijl Van Zeeland door Francqui de opdracht werd toevertrouwd om een reddingsplan op te stellen voor de Algemeene Bankvereniging. Francqui drong er wel op aan dat de saneringsoperatie naast de Algemeene Bankvereniging ook de Bank voor Handel en Nijverheid te Kortrijk en nog twee andere banken zou behelzen. Uiteindelijk haakten de andere twee banken af zodat enkel de twee eerstgenoemde overbleven. Uit de Algemeene Bankvereniging en de Bank voor Handel en Nijverheid werd op 9 februari de Kredietbank voor Handel en Nijverheid geboren, tot grote woede van Gustaaf Sap. Als ondervoorzitter van de Kortrijkse Bank voor Handel en Nijverheid verzette hij zich met klem tegen de fusie, die voor zijn bank strikt genomen niet noodzakelijk was: de Bank voor Handel en Nijverheid verkeerde niet in slechte papieren. Bovendien voorzag het fusieakkoord erin dat geen enkele beheerder van de twee banken in de beheerraad van de nieuwe bank zou mogen treden. Sap werd op die manier dus buitenspel gezet in de Kredietbank. Gerard merkt dan ook terecht op dat het "niet onwaarschijnlijk is dat de stichting van de Kredietbank, waarin Van Zeeland een rol heeft gespeeld, het conflict tussen beide personen heeft gevoed" (Gerard, 1987, 652).

Inmiddels greep de economische crisis verder om zich heen. De regering-Theunis vroeg en kreeg in december 1934 volmachten voor één jaar en verklaarde stoer de belga tot het uiterste te zullen verdedigen, '*jusqu'à la dernière cartouche*'.¹³ Het kabinet bleek echter niet opgewassen tegen de crisis. Op 12 maart 1935 barstte een massale golf van kapitaalvlucht los, en op vier dagen tijd verloor de Nationale Bank voor bijna één miljard frank goud.¹⁴ Ultieme regeringsonderhandelingen met Frankrijk leverden niets op, waardoor

---

¹². Zo luidt althans de mondelinge getuigenis van Jaspar aan Thielemans (1980, 31). Sap van zijn kant heeft dit altijd ontkend. Met deze ontkenning vond hij gehoor bij A.-E. Janssen en kardinaal Van Roey. Zie daarvoor: Van der Wee & Verbreyt (1985, 77).

¹³. Naar het woord van Charles du Bus de Warnaffe, toentertijd minister van vervoer en P.T.T.

¹⁴. Ter vergelijking: tussen januari 1934 en maart 1935 verloor ze slechts 1,9 miljard frank goud.

Theunis geen andere uitweg meer zag dan de wisselcontrole af te kondigen om de speculatie tegen de frank af te remmen (Van der Wee & Tavernier, 1975, 281-282). Dit impliceerde dat de goudpariteit van de Belgische frank in het buitenland werd opgeheven. Van Zeeland, die de instelling van de wisselcontrole als eerste maar onomkeerbare stap in de richting van een devaluatie beschouwde, werd aangesteld tot hoofd van de Centrale Wisseldienst, die elke aanvraag tot omwisseling van franken (hetzij in vreemde valuta, hetzij in goud) moest onderzoeken. Het kabinet-Theunis zelf, dat het behoud van de goudwaarde van de frank als eerste programmapunt had ingeschreven, beseftte zijn falen en nam ontslag. De regering der bankiers had de frank niet kunnen redden.

1.3. De eerste regering-Van Zeeland (maart 1935-mei 1936)

Na de val van de regering-Theunis hield de koning ruime politieke besprekingen. Na enkele weigeringen was het uiteindelijk vice-gouverneur bij de Nationale Bank Paul Van Zeeland die op 23 maart de opdracht van de koning tot het vormen van een regering aanvaardde (Henkens, 1996; Henau, 1995, 127 e.v.). Hij trok naar de onderhandelingstafel met een regeringsprogramma opgesteld in samenwerking met Hendrik De Man, de vader van het socialistische Plan van de Arbeid. Zijn economische herstelprogramma stoelde op een devaluatie. Van Zeeland voerde de onderhandelingen verre van conventioneel. Zo consulteerde hij de liberale en katholieke partijbesturen niet. Enkel het partijbureau van de BWP werd wel officieel benaderd. Met deze en andere zaken gaf de nieuwe premier uiting aan zijn misprijzen voor de bestaande politieke partijen. Toch kreeg de eerste regering-Van Zeeland, die een tripartiete was, het vertrouwen van het parlement. Ook met deze instelling liep de kersverse premier niet hoog op.

"Hij (Van Zeeland) probeerde ook zo weinig mogelijk 'gehinderd' te worden door het parlement en andere langzaam malende bestuursmolens. Tijdens zijn eerste regering benutte hij zijn bijzondere machten ten volle, en streefde hij ernaar zoveel mogelijk te verwezenlijken tijdens het parlementair reces" (Henau, 1995, 164).

Hij behandelde het parlement vanuit de hoogte en belette de leden ervan ernstig kennis te nemen van de regeringsbesluiten waardoor ze nauwelijks serieus konden debatteren. Velen kregen het wrange gevoel dat elke parlementaire controle verworden was.

De eerste beleidsdaad van het nieuwe kabinet betrof het doorvoeren van een devaluatie van 28%, gevolgd door een orthodox budgettair beleid (Crombois, 1999, 44-46). Voor de middenklasse had deze muntontwaarding, de tweede in nauwelijks tien jaar tijd, enorme sociale gevolgen.¹⁵ In mei 1935 volgde een tweede verstrekkende financiële en sociaal-economische maatregel met de quasi-verplichte conversie van overheidsrenten (Henau, 1995, 141-148). Alle intresten van in omloop zijnde binnenlandse overheidsleningen die boven de 4% uitstegen, werden naar 4% gebracht. In december 1935 volgde een tweede conversie volgens hetzelfde principe, ditmaal van een aantal leningen van de Kolonie.

Tegenover dit alles nam Gustaaf Sap, tegenstander van elke tripartiete – niet alleen omdat de BWP er deel van uitmaakte, maar ook principieel: in zijn ogen stond dit gelijk aan een parlementaire dictatuur –, van bij de aanvang een sceptische houding aan. In het parlement veroordeelde hij scherp de muntontwaarding als "een nuttelooze misdaad tegenover het land".¹⁶ Hij ontkende met klem dat de beslissing tot devaluatie genomen was door het kabinet-Theunis. De instelling van de wisselcontrole impliceerde niet automatisch een devaluatie, aldus Sap, die daarmee de in zijn ogen verkeerde voorstelling der zaken door Van Zeeland hekelde.¹⁷ Ook met de erkenning van de USSR door de regering kon Sap zich niet verzoenen. Toch leek het erop dat Sap de nieuwe en jonge regeringsploeg een kans zou geven.¹⁸

De verplichte conversie van de overheidsrenten, die Van Zeeland al tijdens de regering-de Broqueville had willen doorvoeren maar toen op het *veto* van Sap was gestoten, vormde echter de spreekwoordelijke druppel die de emmer deed overlopen. Vanaf dat moment sprak Sap niet langer van steun maar werden integendeel alle registers opengetrokken tegen de regering en haar sociaal-economisch en financieel beleid.¹⁹ Het economisch herstel zoals het zich voordeed noemde hij niets anders dan een strovuur, dat hevig opflakkerde maar even vlug weer zou doven. Vervolgens zou de regering terug moeten

---

¹⁵. Dit zou zich trouwens vertalen in een verschuiving naar rechts bij de eerstvolgende verkiezingen.

¹⁶. PHK (1934-'35, 745).

¹⁷. Later zou Van Zeeland trouwens zelf tweemaal toegeven dat de beslissing om te devalueren door zijn kabinet werd genomen. Expliciet gaf hij dit toe in het *Verslag door de Regeering aan de Wetgevende Kamers voorgelegd aangaande de uitvoering dezer wet* (PDK, wet van 30/3/1935, nr. 19).

¹⁸. Zie daarvoor een aantal toespraken van Sap in april 1935, weergegeven in *De Standaard* van 4 en 18 april 1935.

¹⁹. Zie hiervoor o.m. een aantal redevoeringen van Sap, weergegeven in *De Standaard* van 20 mei, 6 oktober en 28 oktober 1935. De rede van Sap op 6 oktober 1935 werd nauwelijks twee dagen later op de eerstvolgende ministerraad becommentarieerd en besproken door minister van financiën Gérard. NM (8/10/1935, nr. 45, 815).

overgaan tot een deflatiepolitiek die keihard zou aankomen bij de bevolking, de middenklasse voorop. Op 18 november 1935 benoemde Sap zichzelf in een gesprek met Robert Capelle, privé-secretaris van de koning, tot *le chef de l'opposition*. Hij verklaarde dat: "je suis actuellement certain que mon devoir consiste à tout faire pour aider à la chute du gouvernement" (Capelle, 1949, 224). Vooralsnog zou hij hier evenwel niet in slagen. Op 8 april 1936 stelde Van Zeeland de geboekte resultaten van zijn regering aan de Kamer voor. Zijn rede werd beantwoord met een staande ovatie van het grootste deel van de Kamerleden, die de premier langdurig toejuichten en persoonlijk gingen feliciteren.²⁰ Parlementsverkiezingen werden aangekondigd voor 24 mei 1936.

2. DE TWEEDE REGERING-VAN ZEELAND (JUNI 1936-OKTOBER 1937)

2.1. De verkiezingen van 24 mei 1936 en de vorming van een nieuwe regering

De verkiezingsgestalte werd in belangrijke mate gedomineerd door het fenomeen Rex, dat een agressieve kiescampagne voerde. Aanvankelijk ressorterend onder de Katholieke Actie, koos Rex op 1 mei 1935 definitief voor een zelfstandige koers als politieke beweging los van elke kerkelijke bevoogding, waarbij de partij zou evolueren in de richting van platte en brutale demagogie (Gerard, 1985, 431-435). Conway omschrijft Rex als een:

"universele protestbeweging. [...] De ideeën waarmee de rexisten naar voren kwamen tijdens de verkiezingscampagne van 1936 weerspiegelden het geïmproviseerde karakter van de beweging. Zij hadden weinig substantiële beleidlijnen, en centraal in de campagne stonden Degrelles aantijgingen van een reeks financiële schandalen waarbij een aantal vooraanstaande politici betrokken waren" (Conway, 1994, 10-11).

Over een eigen, uitgewerkt politiek programma beschikte Rex niet: precies om die reden dient ze niet als fascistisch maar veeleer als populistisch en ondemocratisch te worden beschouwd (Conway, 1994, 4-5). Onbetwiste leider van Rex was Degrelle, "een agitator met sterk demagogische inslag en zonder enige vast omliggende doctrine" (Elias, 1969, 146).

Op korte tijd reikte de invloed van Rex erg ver. In een schrijven van 29 maart 1936 vertrouwde oud-premier Van de Vyvere aan Frans Van Cauwelaert toe:

---

²⁰. PHK (1935-'36, 1272-1273).

"Meer en meer, hoor ik hier overal vertellen dat de Koning en ook de eerste minister in hunne vertrouwensmannen vele openlijke en verkapte rexisten tellen, en dat die 'milieus' geheel en gansch voor persoonlijk gezag van den koning en dictatuur Van Zeeland – tegen parlementarisme – zijn. Al wat voor persoonlijk gezag is, droomt van Rex den baard af te doen met erger toe te bijten dan hij zelf, tegen al wat hij *'pourri'* bestempeld heeft, en zij denken dat zij alzoo zijn succes zelf zullen uitbaten".²¹

Van de Vyvere refereerde in deze brief naar een nieuw tijdsclimaat, waarin vele gezagsdragers steeds rijper werden voor bepaalde vormen van autoritair gezag.

Intussen werden verscheidene pogingen ondernomen om Rex in diskrediet te brengen, o.m. door het ACW (Van Haver, 1983, 149). Anderen daarentegen poogden Rex terug in de katholieke rangen te brengen. In februari 1936 nog ondernam Sap, die van in 1918 al voorstander was geweest van een grote katholieke partij met een Vlaamse en Waalse vleugel, een poging in die richting.²² Hij bracht het naar eigen zeggen voor elkaar een akkoord te bereiken met Degrelle, die bereid bleek terug tot de katholieke partij toe te treden. Pierlot, voorzitter van de Katholieke Unie, stelde echter zijn veto, waardoor het akkoord van Sap met Degrelle werd opgeblazen. Later zou Sap deze opstelling van Pierlot "een misdaad tegenover de katholieke partij" noemen.²³

De verkiezingen van 24 mei 1936, waarvoor Van Zeeland zich op geen enkele lijst kandidaat had gesteld – hij wenste de man boven de partijen te blijven –, brachten een ware aardschok met zich mee (Gerard, 1985, 452-455; 1994, 112). Alle sombere verwachtingen die bij sommigen (o.m. Hubert Pierlot) leefden, werden ver overtroffen. De stemming betekende een striemende afstraffing door de bevolking, die de barre economische tijden meer dan beu was, van de regering en de traditionele partijen, en meer in het bijzonder van de katholieken en liberalen. De katholieken verloren ongeveer een half miljoen stemmen, zo'n 10%. Ze vielen terug van 79 zetels naar 63, terwijl het totaal aantal Kamerzetels was toegenomen met 15 (van 187 naar 202). Voor het eerst sinds 1884 waren de katholieken niet meer de grootste partij van het land, en voor het eerst sinds 1919 kon samen met de liberalen

---

²¹. Van de Vyvere aan Van Cauwelaert 29 maart 1936. Archief Frans Van Cauwelaert, briefwisseling 1936.

²². Dat Sap droomde van één grote katholieke partij bewijst zijn houding tgo. de 'Brugsche Formuul' en de inhoud van zijn informele onderhandelingen met de Frontbeweging. Archief Sap, nota 'katholieke partij'.

²³. "Een triomfantelijk onthaal van oud-minister Sap", *De Standaard* (8/4/1937, 3). Het was in deze rede dat Sap beweerde in februari 1936 een akkoord bereikt te hebben met Degrelle. Gezien het feit dat we over geen andere bron beschikken om de bewering van Sap te staven, dient ze onder enig voorbehoud geplaatst.

geen regeringsmeerderheid worden gevormd. De katholieke partij verkeerde in een ware schoktoestand. Met de BWP als grootste partij (nochtans van 73 naar 70 zetels teruggevallen), zonder dewelke moeilijk een regering kon worden gevormd, groeide de vrees en de afkeer in katholieke rangen (en niet het minst bij Sap) voor de vorming van een links volksfront.²⁴

De grote winnaars van de verkiezingen van 1936 waren evenwel Rex, dat op slag 21 zetels behaalde, en het VNV dat zijn zetelaantal in de Kamer verdubbelde tot 16 zetels. Ook de communisten scoorden goed. Rex, dat van de overwinnaars de kroon spande, had vooral gewonnen in Wallonië, waar de katholieke partij – evenals te Brussel – haar grootste stemmenverlies leed.

Een grondig hervormingsplan voor de politieke instellingen drong zich op. *De Standaard* en Sap riepen op tot de vorming van één grote Vlaamse katholieke partij, en kondigden daartoe alras nieuwe concentratiepogingen aan. De schuld voor de nederlaag legde de krant bij de Brusselse geest van de unitaire Katholieke Unie.

Na de nederlaag van de traditionele partijen wilden zowel de koning en zijn omgeving als vooraanstaande politici en mensen uit de economische en financiële wereld, Van Zeeland terug aan het hoofd van een sterke regering van nationale unie. Nadat hij eerst het formateurschap had geweigerd, aanvaardde hij het dan toch op 8 juni 1936. Ondanks strubbelingen met de BWP slaagde Van Zeeland in zijn opdracht, en op 14 juni legde de tweede regering-Van Zeeland de eed af bij de koning. Het nieuwe kabinet bestond uit vijftien ministers van wie er vier extraparlamenteair waren. Op 2 sleutelposten werden 'rechtse' socialisten benoemd: Hendrik De Man nam het belangrijke departement van financiën voor zijn rekening, terwijl Spaak op buitenlandse zaken werd geposteed (Henau, 1995, 140).

2.2. De buitenlandse en defensiepolitiek van de tweede regering-Van Zeeland

2.2.1 *.In de richting van een onafhankelijkheidspolitiek*

Onder zijn eerste legislatuur al was Van Zeeland als minister van buitenlandse zaken geconfronteerd geworden met een Belgische buitenlandse en militaire politiek die nog steeds steunde op het Frans-Belgisch Geheim Militair Akkoord afgesloten in 1920. De bedoeling ervan was geweest een herhaling te voorkomen van de gebeurtenissen in 1914. Daartoe was besloten geheime

---

²⁴ O.m. *De Standaard* gaf sterk uiting aan deze vrees.

gemeenschappelijke legerstaven te houden tussen de Belgische en Franse legers. Aan het akkoord hing dus geen enkele politieke of juridische verplichting vast tot enige militaire actie. Het betrof hier geen militair defensief bondgenootschap, zoals het Akkoord dikwijls verkeerdelijk werd geïnterpreteerd (Provoost, 1976, 81-106). In Vlaanderen vooral was tegen dit Akkoord echter grote tegenstand gerezen. De neutraliteitsgedachte won bij de Vlaamse katholieken (waaronder Sap) steeds meer veld.

De tweede regering-Van Zeeland werd, wat de buitenlandse politiek betreft, op haar beurt nadrukkelijk beheerst door de neutraliteitsgedachte. De regering bleef niet onverschillig voor de pressie op haar uitgeoefend en in juli 1936 ging ze bij monde van minister van buitenlandse zaken Spaak over tot de herformulering van het Belgische politieke beleid in de richting van een onafhankelijkheidspolitiek (Kieft, 1972, 110). Op 9 september 1936 benadrukte premier Van Zeeland in een radiorede op zijn beurt de wil tot volledige onafhankelijkheid van het land (De Raeymaeker, 1945, 397), en op 14 oktober gooide zelfs Leopold III zijn volle gewicht in de schaal om België daadwerkelijk zijn politiek van onafhankelijkheid te geven (De Raeymaeker, 1945, 401). Tevens vroeg de koning impliciet dat het geheim militair akkoord met Frankrijk zou worden opgegeven, aangezien het niet strookte met de nieuwe politiek.

Op 28 oktober 1936 ging de regering definitief over tot de nieuwe autonome buitenlandse politiek. In de Kamer werd deze koerswending op 29 oktober goedgekeurd met 126 stemmen tegen 42 bij 10 onthoudingen, waaronder Sap. Hij deed dit om in naam van zijn katholieke Vlaamse vrienden die ja stemden, te verklaren dat het wegvallen van het Locarno-pact voor hen onvermijdelijk het wegvallen van het Frans-Belgisch Geheim Militair Akkoord met zich meebracht. Enkel in die optiek keurden de Vlaamse katholieken de nieuwe buitenlandpolitiek goed.

2.2.2. De militaire en defensieve inrichting van België

Op 2 december 1936 werd in de Kamer gedebatteerd over het 'wetsontwerp houdende wijziging aan de wet op de militie, de werving en de dienstverplichtingen'. Dit ontwerp hield een verlenging van de dienstplicht in. Tegelijk draaiden de besprekingen uit op een discussie omtrent de defensieve inrichting van België. Op 4 oktober had Sap in een rede te Tielt dit debat reeds op gang gebracht. Hij stelde vast dat het Frans-Belgisch Geheim Militair Akkoord nog steeds bestond, en dat het Belgisch defensiesysteem uitsluitend tegen

Duitsland was gericht. Het mogelijke communistische gevaar komend uit Frankrijk werd compleet verwaarloosd (Provoost, 1976, 399-400).

In zijn rede voor de Kamer ging Van Zeeland uit van de onrustwekkende, gespannen internationale situatie.²⁵ Hij legde nogmaals de noodzaak uit die tot het wetsontwerp had geleid, en overliep kort de lange weg naar de onafhankelijkheidspolitiek. De regering zou deze politiek met hand en tand verdedigen. Geen enkel internationaal verdrag in strijd ermee zou nog worden ondertekend of hernieuwd. Wel betekende deze opstelling niet dat België blind zou zijn voor zijn internationale plichten en engagementen. In verband met het Belgisch defensiesysteem verviel de premier in een dubbelzinnigheid. Enerzijds herhaalde hij wat de koning al zei, nl. dat onze defensie tegen elke indringer moest kunnen worden aangewend, maar anderzijds diende rekening gehouden te worden met de realiteit. Van Zeeland doelde hiermee op het feit dat het defensiesysteem uitsluitend tegen Duitsland was gericht.²⁶

Toen Sap in de discussie aan het woord kwam, begon hij met een scherpe aanval op de eerste minister, die hij verweet het debat te hebben gesaboteerd, door het laattijdige karakter van enkele heel belangrijke mededelingen. "Mijnheer de eerste-minister, 't is eigenlijk beschamend en onwaardig van u van, op die manier, een debat te wurgen".²⁷

Op inhoudelijk vlak stelde Sap dat, de mooie woorden van de regering ten spijt, de nieuwe buitenlandse politiek helemaal nog niet in daden was omgezet. De militaire inrichting van het land was immers geheel en al uitsluitend tegen Duitsland gericht. En had de koning op 14 oktober niet verklaard "dat ons militair stelsel alleen moet dienen om ons te vrijwaren tegen den oorlog, van waar hij ook kome"?! Sap beweerde dat het gevaar uitgaande van het communisme minstens even groot was als het Duitse gevaar.

"De internationale toestand is vertroebeld. Het communisme dreigt de gansche wereld te overrompelen. Het Fransch-Russisch akkoord, tegen Duitschland gericht, is een bestendig gevaar tegen den vrede".²⁸

Zelfs Engeland was erdoor verontrust.

In het geval van een Duits-Russisch conflict werd het in bevoegde kringen algemeen verondersteld, aldus Sap, dat het Franse leger door België zou trekken om Duitsland aan te vallen. Tegen dit eventuele Franse gevaar bood

---

²⁵. PHK (1936-'37, 316-319).

²⁶. De toekomst zou hem hierin gelijk geven. In mei 1940 waren immers niet de communisten de agressor, maar wel Duitsland.

²⁷. PHK (1936-'37, 323).

²⁸. PHK (1936-'37, 323).

het nieuwe militaire statuut geen enkel verdedigingsmiddel. Sap noemde dit erg gevaarlijk voor het land. Hij beklagde zich erover dat het eenzijdig karakter van de landsverdediging verre van neutraal te noemen was, en eigenlijk provocerend was jegens Duitsland. Daarnaast stelde hij aan de kaak de buitenlandse politiek opnieuw in samenspraak met Frankrijk tot stand was gekomen, terwijl het Akkoord bijvoorbeeld al lang had moeten opgeheven zijn.

Saps protest mocht echter niet baten. Het ontwerp werd goedgekeurd met 137 stemmen tegen 43 (waaronder Sap) bij 8 onthoudingen. Doorheen zijn rede was Sap trouwens dikwijls beschimpt geworden.²⁹ Zijn collega's beschuldigden hem ervan op een ministerportefeuille te azen, alsook maakten ze hem belachelijk toen hij het had over het communistische gevaar ("Ja, te Thielt en te Zoetenaye!", riep Kamerlid Debunne uit). Hij werd een "hoorende-dooven en ziende-blinde" genoemd.

2.3. Rechtse versus nationale concentratie

Na de verkiezingen van 24 mei 1936 heerste in België uitzonderlijk grote politieke beroering. Er was agitatie van links zowel als van rechts, er waren conspiraties, vrijwel iedereen nam het woord concentratie in de mond, etc.. In feite waren er twee soorten concentratie.³⁰ Vooral de eerste, gericht op de vorming van een (nieuwe) regeringsmeerderheid, is in het kader van dit artikel van belang. De verschillende alternatieven betroffen een linkse concentratie of Volksfront, een rechtse concentratie van de 'partijen van de orde' zonder socialisten of communisten, ofwel een regering van nationale unie met de drie traditionele partijen.

2.3.1. *Rechtse concentratie met Sap in een hoofdrol*

De eigenlijke motor van de agitatie en de rechtse concentratie was de vrees voor het communisme en de vorming van een Volksfront, zoals dat in Frankrijk en Spanje was gebeurd. In rechtse kringen vonden velen dat de regering-Van Zeeland ook in dergelijke richting aan het overhellen was: de

---

²⁹. PHK (1936-'37, 323-326).

³⁰. Hiervoor steunen wij op Gerard (1994, 113). De eerste was gericht op de vorming van een (nieuwe) regeringsmeerderheid, de tweede op partijvorming (katholieke concentratie *versus* Vlaamse concentratie).

invloed van de socialisten was te groot.³¹ Er bestond binnen de katholieke partij dan ook een strekking die poogde het kabinet omver te werpen en een rechtse, antisocialistische concentratie tot stand te brengen (Gerard, 1985, 465). Hiertoe behoorden o.m. René de Dorlodot, Charles d'Aspremont Lynden en Sap, die zelfs ministers aanspraken i.v.m. hun plannen. Zo trachtte Sap (tevergeefs echter) minister van vervoer Marcel-Henri Jaspar te overtuigen (Jaspar, 1968, 204).

De laatste maanden van 1936 werden gekenmerkt door heel wat geheim overleg tussen verschillende personen. Twee acties vallen te onderscheiden (Gerard, 1994, 114 e.v.). Een eerste waren de onderhandelingen tussen Rex en VNV, die zouden uitlopen op een geheim akkoord tussen beide partijen, en waarin Sap naar een bewering van de Italiaanse ambassadeur in België een drijvende rol speelde (Van Haver, 1983, 168-169). Daarenboven zou Sap aan VNV-leider De Clercq geld hebben gegeven om verkiezingsaffiches te drukken (Wils, 1989, 64). Over andere bronnen die dit bevestigen, beschikken we echter niet. De Wever maakt in zijn studie over het VNV bijvoorbeeld van enige betrokkenheid van Sap geen melding (De Wever, 1994, 225-229). In elk geval is het wel zo dat Sap contacten had met Rex (Wils, 1989, 56). Van Zeeland was hiervan via een informant op de hoogte. Beide zaken blijken uit een brief van 28 februari 1937 van de hand van Wullus-Rudiger aan premier Van Zeeland. Daarin gaf die aan dat Sap dikwijls vergaderde met Rex-kopstukken zoals Degrelle, Daye e.a.. De informant van Van Zeeland binnen Rex was Paul de Mont, die aan de premier evenwel bijlange niet alles verklapte.³² Uit de brief blijken tevens nogmaals de motieven die Sap leidden in zijn handelen: kost wat kost wilde hij de in zijn ogen socialistische regering uitschakelen. Daarnaast blijkt ook dat Sap veeleer invloed uitoefende op Rex, dan dat Degrelle Sap zou sturen.³³

---

³¹. Op te merken valt dat het niet meer dan logisch was dat de socialistische invloed groot was: de BWP vormde immers de grootste politieke formatie van het land. Overigens mag de invloed van de socialisten niet worden overschat. Het is niet zo dat de socialisten de andere politieke strekkingen overvleugelden. Op sociaal-economisch vlak bijvoorbeeld werden vanaf 1936 in het sociaal overleg ook de vakbonden betrokken, maar dit betekende geenszins dat de patroons niets meer te zeggen hadden, wel integendeel (Witte, Craeybeckx & Meynen, 1997, 200-201). Bovendien hadden binnen de BWP de 'rechtse' socialisten met Spaak en De Man de bovenhand.

³². Dat de Mont Van Zeeland informeerde, blijkt uit het archief Paul Van Zeeland, nr. 209.

³³. In de brief valt nl. te lezen: "Avec Degrelle, il y a, entre autres, cet inconvénient: c'est toujours le dernier qui lui parle qui a raison. Ainsi, lorsque c'est Sap qu'il entend en dernier lieu, ce sont les idées de Sap qui prévalent dans son discours. [...] Sap a malheureusement une grande influence sur Degrelle. Il s'accroche continuellement à lui. L'influence de Sap sur Degrelle est telle que le sénateur P. de Mont en a pris ombrage". Wullus-Rudiger aan Van Zeeland 28 februari 1937. Archief Paul Van Zeeland, nr. 216 Dossiers J.A. Wullus-Rudiger.

Een tweede actie ging uit van d'Aspremont Lynden en alweer Sap (Gerard, 1985, 465-468; 1994, 114). Hun doel bestond erin een regeringsmeerderheid op de been te brengen van katholieken, liberalen, rexisten en Vlaams-nationalisten.³⁴ Sap verdedigde deze stellingname publiekelijk op 4 en 14 oktober, terwijl hij daarnaast in het geheim onderhandelingen voerde over de samenstelling van de alternatieve regeringscoalitie. Sap leek erop aan te sturen Rex te willen opnemen in een alternatieve regering, en zo de beweging van haar radicale kanten te ontdoen. De eigenaar van *De Standaard* betreurde enorm dat Rex niet meer tot de katholieke partij hoorde: Sap droomde immers van één grote katholieke partij. Vooralsnog slaagden Sap en d'Aspremont Lynden er niet in hun plannen te verwezenlijken: het grote prestige dat Van Zeeland in vele kringen genoot, doorkruiste immers hun plannen.

Daarom was het misschien dat Sap zich in de loop van 1936 ook rechtstreeks tot premier Van Zeeland richtte.³⁵ Hij stelde de eerste minister voor zijn coalitie te verruimen met Rex en het VNV. Die zag echter geen enkel heil in dergelijk opzet.³⁶ Ook Saps voorstel om een constructief Vlaams programma aan te bieden (met o.m. een Vlaamse academie), waardoor de oppositie van het VNV tenminste toch al gemilderd zou worden, ketste Van Zeeland af.

2.3.2. Nationale concentratie

In deze woelige tijden van concentratie alom liet de regering zich niet onbetuigd. Op 9 september 1936 richtte Van Zeeland zich via een radiotoespraak tot de Belgische bevolking. Hij stelde zich de vraag:

"Allons-nous échapper au dilemme devant lequel trop de peuples se sont inclinés: dictature de droite ou dictature de gauche?" (Dujardin & Dumoulin, 1997, 41).

Geen van beide oplossingen vond hij goed, want zowel rechtse als linkse concentratie zouden in zijn ogen leiden tot burgeroorlog en vervolgens de

---

³⁴ Het is trouwens in dat licht dat Wils het akkoord tussen Rex en VNV, waar tegenover *De Standaard* positief stond, plaatst (Wils, 1989, 67).

³⁵ Dit alles blijkt uit: Consultatie M. Sap 28 oktober 1937. AKP (XIV/9a, Crise ministérielle 25 oct.-24 nov. 1937). Het betreft hier een belangrijke nota opgesteld door Capelle, na een gesprek tussen Sap en de koning. In dit gesprek gaf Sap zijn oordeel omtrent de regeringen-Van Zeeland, alsook gaf hij aan waar de nieuw te vormen regering in zijn ogen haar prioriteiten moest leggen. Wanneer het bewuste gesprek met Van Zeeland precies plaatsgreep, valt uit de nota niet op te maken. Sap had het enkel over "l'an dernier".

³⁶ Meer dan waarschijnlijk was dit terecht: het bondgenootschap tussen Rex en VNV stond van meet af aan op losse schroeven. Beide partijen kwamen eigenlijk niet met elkaar overeen, wat de regering voor nog grotere moeilijkheden zou hebben geplaatst (De Wever, 1994, 225-236).

instelling van een dictatuur. Van Zeeland was gewonnen voor een oplossing in de lijn van de Belgische grondwettelijke traditie en pleitte daarom voor eensgezindheid en coöperatie rond nationale concentratie.

Rond deze nationale concentratie heerste vanaf 20 september plots heel wat heisa, toen *De Standaard* uitpakte met vermeende plannen van Van Zeeland tot de oprichting van een zogenaamde superpartij.³⁷ Volgens de krant wilde hij, vooral onder druk van de socialisten, overgaan tot de oprichting van een nieuwe partij, die *Union Sociale* of Sociale Unie zou heten. Het zou een centrumpartij worden met katholieken, socialisten en liberalen. De nieuwe partij zou een gemeenschappelijk programma hanteren, berustend op een compromis met hoofdzakelijk socialistische en slechts enkele katholieke elementen. Haar vijanden waren: Rex, het VNV en de communisten. *De Standaard* trok tegen deze plannen hard van leer en noemde Van Zeeland hypocriet, omdat hij indertijd mee Rex verweten had de katholieke partij te hebben verlaten, maar nu in feite hetzelfde deed. Via de vorming van zijn superpartij trachtte hij immers een groot deel van de bevolking aan de traditionele partijkaders te onttrekken.

Pas op 25 september kwam de geruststelling, toen Van Zeeland in een interview met *Le Soir* alle geruchten ontkende. Hij was de man boven de partijen en wenste dit ook te blijven. *De Standaard* was erg blij met deze mededeling. Toch vond ze het jammer dat er alsnog wel een dagblad zou komen van de nationale concentratie. Het was de redactie immers ter ore gekomen dat vanaf 1 november *L'Indépendance Belge* zou verdwijnen en een nieuw dagblad in de plaats zou verschijnen.³⁸

Deze geruchten werden op 3 november 1936 ten dele bewaarheid. *L'Indépendance Belge* verdween wel niet, maar kreeg vanaf die dag als ondertitel mee: *journal quotidien de concentration nationale*. Die bewuste datum werd de eerste bladzijde van de krant gratis verspreid om haar nieuwe koers in ruime kring bekend te maken.³⁹ René Hislaire, gedurende 19 maanden nauw medewerker van de premier – hij had de leiding over de

---

³⁷. "Op een gevaarlijke weg: Een nieuwe partij in België. Een noodzakelijke waarschuwing aan den heer Van Zeeland" *De Standaard* (20/9/1936, 1). De beroering in deze krant zou nog voortduren tot 26 september.

³⁸. M.b.t. deze campagne van de krant rijst de vraag naar het waarheidsgehalte ervan. De krant gaf immers haar bronnen niet prijs. Was er van de superpartij iets aan, of was het gewoon een kwakkel van *De Standaard*? In elk geval is het zo dat wij nergens ook maar enig spoor van de vorming van een dergelijke partij konden terugvinden. Wij twijfelen er dan ook ten zeerste aan. Wel zou het kunnen dat in de entourage van de premier hierover geruchten de ronde deden, die *De Standaard* ter ore kwamen. Misschien ageerde de krant er dan tegen onder het motto 'beter voorkomen dan genezen'.

³⁹. Exemplaren ervan zijn bewaard gebleven in de centrale bibliotheek van de R.U.Gent.

propagandadienst van de regering en was persverantwoordelijke van Van Zeeland (Henau, 1995, 29, 164 noot 81), werd de nieuwe hoofdredacteur van de krant. Hij beloofde dat de krant geen officieuze spreekbuis van de regering zou worden, maar integendeel geen blad voor de mond zou nemen en schrijven wat ze dacht. De toekomst wees evenwel uit dat dit slechts loze beloftes waren. Bij elke controversiële gebeurtenis werd de regering door dik en dun verdedigd, en het dagblad ging zelfs zo ver om bezwarende feiten tegen de regering eenvoudigweg te verzwijgen. Overigens waren heel wat medewerkers van de krant afkomstig uit kringen rond Van Zeeland, zo o.m. Luc Hommel, Louis de Lichtervelde, Thevenet, de Laveleye, Plisnier, etc..⁴⁰

Wie had Van Zeeland nu echter deze krant in handen gegeven, door haar over te nemen? Het antwoord op deze vraag luidt John-Ernest Solvay, van de gelijknamige *Mutuelle Solvay*-groep.⁴¹ Van voor zijn premierschap leunde Van Zeeland al nauw aan bij deze groep, die op zijn beurt de premier steunde.

"Het schijnt trouwens een constante politiek van Solvay te zijn geweest om regimes aan de macht zoveel mogelijk ter wille te zijn" (De Preter, 1983, 82).

Zo steunde de industrieel-financiële reus o.m. de regimes van Hitler en Mussolini in de jaren '30.⁴² Tegen de binding tussen *Mutuelle Solvay* en Van Zeeland zou Sap later nog hard uitvaren.

2.4. De interpellatie van Sap en zijn uitsluiting uit de rechterzijde

In maart 1937 groeide het conflict tussen Sap en Van Zeeland als het ware naar een climax, n.a.v. een rede door Van Zeeland uitgesproken in de Senaat t.g.v. de beëindiging van de werkzaamheden van de commissie-Servais belast met het onderzoek 'nopens de crisiskredietverleeningen en het samenheulen

---

⁴⁰ Het lijkt ons dan ook terecht dat bijvoorbeeld Elias over *L'indépendance Belge* spreekt als het "orgaan van P. Van Zeeland" (Elias, 1969, 43).

⁴¹ Henau (1995, 164). Dit blijkt ook uit een gesprek tussen Sap en de koning waarin eerstgenoemde aan Van Zeeland verweet te hebben willen regeren met drie kranten, waarvan één "*L'Indépendance Belge, financée par Solvay*". Consultatie M. Sap 28 oktober 1937. AKP (XIV/9a, Crise ministérielle 25 oct.-24 nov. 1937). Toch zijn de omstandigheden waarin de overname gebeurde nog steeds niet helemaal opgeklaard. In het archief Van Zeeland vonden we hierover jammer genoeg geen informatie terug.

⁴² *Mutuelle Solvay* had niet alleen enorme belangen in de chemische nijverheid, maar ook in de immobiliën, kolen en staal, etc., controleerde daarenboven de *Société belge de Banque*, en had belangrijke participaties in Kongo.

van politieke en financiële machten'.⁴³ Aan het einde van dit onderzoek had de commissie slechts twee zaken weerhouden die ze als uiterst verdacht bestempelde. Enerzijds waren er de financiële verrichtingen van Charles Fabri, die ervan beschuldigd werd in 1935 voor eigen rekening én voor die van Emile Francqui gespeculeerd te hebben tegen de Belgische frank, en zo ongeoorloofde winsten te hebben geboekt. Anderzijds was er de Mendelssohn-lening, een buitenlandse lening afgesloten door de regering-Theunis om het deficit van de Belgische staat voorlopig aan te zuiveren. Door het feit dat de lening een goudclausule bevatte en de Belgische frank in maart 1935 devalueerde, leed de staat in deze zaak een verlies van 213,1 miljoen BEF.⁴⁴ In de marge van de lening stelde de commissie opnieuw frauduleuze zaken vast ten laste van Fabri en Francqui.⁴⁵

In zijn senaatsrede van 3 februari 1937 benadrukte Van Zeeland dat het de bedoeling van de regering was geweest met de oprichting van de commissie-Servais het volle licht te laten schijnen over alles, zodat gerechtigheid kon geschieden.⁴⁶ De regering, zo verklaarde hij, had de werkzaamheden van de commissie in geen enkel opzicht gehinderd, maar integendeel alles gedaan om een vlot functioneren ervan mogelijk te maken. M.b.t. de Mendelssohn-lening verklaarde hij die persoonlijk altijd te hebben afgekeurd. Niet alleen vond hij de voorwaarden te bezwend, maar ook kante hij zich tegen dergelijke verrichting op korte termijn en in goud. Later zou echter blijken hoezeer Van Zeelands beweringen leugenachtig waren.⁴⁷

Daags na de rede van de premier vroeg Sap al een interpellatie tot Van Zeeland aan bij het bureau van de Kamer m.b.t. de werkzaamheden van de

---

⁴³. De ministerraad van 22 december 1936 had beslist het rapport van de Commissie zo vlug mogelijk te publiceren, om zo volledige klaarheid te scheppen. NM (22/12/1936, nr. 40, 382).

⁴⁴. Hierbij dient echter dadelijk opgemerkt dat dit natuurlijk een al te gemakkelijke vaststelling *a posteriori* is. Op het moment dat de lening werd afgesloten deed de regering er alles aan om een devaluatie te vermijden: de lening vormde precies een schakel in die strijd.

⁴⁵. Op dit luik van het onderzoek werd zware kritiek geuit. Men vond het onwaardig de naam van de inmiddels overleden Francqui door het slijk te halen. Daarnaast werd het belachelijk bevonden dat een aantal zware aantijgingen tegen Fabri in het commissierapport waren opgenomen, hoewel ze niet eens waren onderzocht.

⁴⁶. Van Zeeland, "Keeren wij ons naar de Toekomst. Zij is de Onze!" Het betreft hier de uitgegeven Nederlandse vertaling van de senaatsrede.

⁴⁷. Een dik jaar later, op 8 januari 1938, bracht het satirische weekblad *Cassandra* onder de titel "Le mémorandum du 11 septembre ou la Revanche de la Vérité" nl. nieuwe feiten uit m.b.t. de lening. Dit memorandum konden wij ook consulteren in het archief Sap. Uit het memorandum van de hand van Van Zeeland aan Sap, onder de regering-de Broqueville, bleek immers niet alleen dat eerstgenoemde toen niet alleen de voorwaarden van de lening gunstig noemde en een goudclausule onontbeerlijk achtte, maar zich bovendien op eigen initiatief tot buitenlandse markten had gewend! *Post factum* bleek dus hoezeer van Zeeland met de waarheid een loopje had genomen in zijn rede voor de Senaat.

commissie-Servais. Dit werd hem toegestaan en op 16 maart 1937 vond ze plaats. De strijd tussen Van Zeeland en Degrelle m.b.t. de tussentijdse verkiezing van 11 april te Brussel was op dat moment net één week op gang geschoten (Cfr. *infra*).

Hij begon zijn betoog met een aantal opmerkingen rond de commissie-Servais. Eerst en vooral haalde hij uit naar de premier:

"Op geen enkele der gestelde vragen heeft hij geantwoord. Zijn fel toegejuichte rede was een model van rede 'nevens de kwestie' die aan zijn toehoorders niets heeft geleerd maar nog grootter verwarring in de geesten heeft gebracht".⁴⁸

Ook de commissie-Servais zelf had in de ogen van Sap geen klaarheid gebracht: ze was er gewoon niet toe in staat geweest. Niet alleen beschikte ze niet over de nodige bevoegdheden – geen enkele der commissieleden wist immers genoeg af van financiële en economische zaken en staatsfinanciën – en tijd (nauwelijks zes maanden), maar evenmin had ze de beschikking over de nodige gegevens. Het was immers de regering geweest die alle documenten en inlichtingen had verstrekt aan de commissie. Op andere documenten was niet gewerkt. Op die manier had de regering het onderzoek naar eigen goedgevoelen gestuurd. Bovendien was het de regering geweest die het secretariaat van de commissie had samengesteld, o.m. met personeelsleden uit de Nationale Bank. Deze stromannen van de regering hadden aldus zonder enig probleem het onderzoek kunnen manipuleren, zo stelde Sap. Tot slot had de commissie ook geen macht. Aangezien het hier geen officiële parlementaire onderzoekscommissie betrof, kon niemand verplicht worden te komen getuigen, en gebeurde dit niet onder ede.

Vervolgens stelde hij zich de vraag hoe de commissie zich alsnog van haar taak had gekweten. Zijn antwoord was vernietigend. Gedurende de werkzaamheden was elke objectiviteit compleet zoek geweest: voortdurend had de commissie getracht de getuigen te manipuleren. In zijn eigen geval had ze bepaalde getuigenissen schaamteloos verdraaid, en hem zelf over heel wat zaken helemaal niets gevraagd.

De belangrijkste zaak die evenwel buiten beschouwing was gebleven, vormde het belangrijke krediet, door de Spaarkas enkele dagen voor de devaluatie toegekend aan de *Union Chimique belge* (UCB). In ruil voor een borg van 50 miljoen van *Mutuelle Solvay-Société belge de Banque*, had de ASLK aan de UCB een krediet van 75 miljoen BEF toegekend, waarover dadelijk kon beschikt worden. De groep *Mutuelle Solvay* voegde daar nog eens 19 miljoen aan toe. Voor dit totaal bedrag van 94 miljoen verkreeg de

---

⁴⁸. PHK (1936-'37, 1001).

UCB van de Nationale Bank 66 687 000 FF, waarmee 320 goudstaven werden gekocht. Officieel had de UCB die nodig om een aantal betalingen te doen, doch Sap beweerde dat het de UCB er enkel om te doen was geweest een buitengewoon gunstige financiële bewerking te doen. Deze transactie vond immers plaats op 19 maart, op een moment dat de wisselcontrole al was ingesteld, en de regering-Theunis op het punt stond ontslag te nemen.

Sap vervolgde:

"Ik zegde dus, mijne heeren, dat de Staat tengevolge van den verkoop van die Franschen franks, 36 miljoen minder heeft getrokken op de herschatting van den goudvoorraad van de Nationale Bank. En de machtige groep Solvay, waarvan thans een der voornaamste leiders, de heer John Solvay, zich volop in de partijpolitiek heeft geworpen, nationale concentratiemeetings voorziet en de *Indépendance belge* financiert, heeft er rechtstreeks van geprofiteerd".⁴⁹

In de ogen van Sap waren zowel de regering-Van Zeeland als haar premier zelf in deze zaak ernstig in gebreke gebleven. De regering verweet hij deze affaire te hebben weggemoffeld: ze kwam immers niet voor op de lijst der kredieten toegestaan door de ASLK, zoals die door de commissie-Servais was gevraagd! Maar ook Van Zeeland zelf had serieus in zijn plicht tekort geschoten. Op het moment van de transactie was hij immers vice-gouverneur bij de Nationale Bank en voorzitter van de centrale wisseldienst, die toezicht had over de wisselcontrole. In die hoedanigheid liet Van Zeeland de transactie toe, hoewel helemaal niets de toelating wettigde!

Impliciet klaagde Sap hier de in zijn ogen kwalijke binding aan tussen Van Zeeland en de *Mutuelle Solvay*-groep, waarvan hij de beschermeling was. Niet alleen had die hem de officiële regeringskrant *l'Indépendance Belge* bezorgd, maar ook sponsorde *Mutuelle Solvay* mee zijn verkiezingscampagne voor 11 april (De Preter, 82; Henau, 1995, 164).

Nu was Sap pas goed op dreef gekomen. Te midden van een hem vijandig gezinde Kamer opende hij een frontale aanval op Van Zeeland, die hij ervan beschuldigde geen ontslag te hebben genomen als vice-gouverneur van de Nationale Bank, op momenten dat hij zitting had in een regering (zowel die van de Broqueville als zijn eigen regering). Officieel was hij slechts in verlof, zo stelde Sap, volgens sommigen 'in verlof met volledige uitbetaling van zijn wedde en vergoedingen'. Deze bewering nam hij evenwel niet voor eigen rekening. Niettemin vond Sap het eigenaardig dat het totaal bedrag der uitbetalingen van lonen binnen de Nationale Bank ongewijzigd was gebleven, ondanks het verlof van Van Zeeland. Ofwel ontving hij nog steeds zijn wedde,

---

⁴⁹. PHK (1936-'37, 1004).

ofwel werd deze verdeeld onder de overige leden van het directiecomité, ofwel waren de staten van de Bank vervalst.

Deze kwestie achtte Sap echter van ondergeschikt belang. Ernstiger was de onverenigbaarheid die er bestond tussen het ambt van vice-gouverneur en dat van eerste minister. Op die manier was Van Zeeland tegelijk gecontroleerde en controleur. Bovendien bevond het directiecomité van de Nationale Bank zich sinds de Algemene Vergadering van 31 augustus 1936 in de zone der onwettelijkheid. De wet voorzag immers in een verplicht getal van drie bestuurders voor de Bank. Maar aangezien op de bewuste Algemene Vergadering niet was voorzien in de verlenging van Van Zeelands mandaat noch in zijn vervanging, bleven slechts twee bestuurders over. Zowel de premier en de minister van financiën De Man, als de gouverneur van de Nationale Bank en de regeringscommissaris erbinnen waren zwaar in gebreke gebleven.

Tot slot keerde Sap terug tot het eigenlijke onderwerp van zijn interpellatie: het rapport van de commissie-Servais. Hij noemde het een *vaudeville* vanwege de regering om enerzijds de Mendelssohn-lening in de scherpste bewoordingen te veroordelen, maar anderzijds toch de regering-Theunis, die haar afsloot, lof toe te zwaaien.

"Met dergelijke comedies, mevrouwen, mijne heeren, wordt door de hoogste gezagsdragers, het land zedelijk ten onder gebracht".⁵⁰

Sap sloot zijn betoog af met zeven heel precieze vragen omtrent de Mendelssohn-lening, waarop hij van de regering een antwoord wenste.

In zijn repliek, volgens een getuigenis van Elias (die moet gerelativeerd worden: Elias was immers een politiek tegenstander van Van Zeeland),

"stond Van Zeeland daar op de tribune, als ware het met de handen op het hart, om te getuigen van zijn onschuld en van zijn geest van opoffering, toen hij de rijke tafels van de financiële wereld verliet om zich tevreden te stellen met het schamele ministeriële brood. Hij dreef het zover te spreken over de onzekerheid van zijn toekomst en over zijn kinderen die aan de zorg van God waren overgelaten ..." (Elias, 1969, 137).

Van Zeeland betreurde de interpellatie ten zeerste en ontkende vervolgens alle aantijgingen aan zijn adres formeel. Tot slot drong hij er nogmaals op aan dat de schandaalsfeer in het land eindelijk maar eens moest ophouden. Van Zeeland oogstte met deze repliek een langdurige staande ovatie.⁵¹

---

⁵⁰. PHK (1936-'37, 1007).

⁵¹. PHK (1936-'37, 1010 e.v.).

Hierop volgden nogmaals een woord en wederwoord van Sap en Van Zeeland, dat zich over de volgende dag verder uitstreckte. Ook minister van financiën De Man mengde zich in het debat, dat alles bij elkaar genomen voor Van Zeeland glorieus verliep. Een motie, waarin de verklaringen van de premier werden goedgekeurd en de leugenachtige laster tegen hem werd veroordeeld, werd massaal goedgekeurd met 126 stemmen tegen 23 bij één onthouding.⁵² Het leek erop dat Sap, die zowel bij zijn collega-politici als in de voltallige pers – die van Rex en het VNV en zijn eigen *De Standaard* uitgezonderd – kop van jut was, het pleit had verloren.

Tot overmaat van ramp voor Sap werd hij, n.a.v. zijn interpellatie en vanwege het advies van zijn krant om blanco te stemmen in de tussentijdse verkiezing van 11 april, uitgesloten uit de katholieke rechterzijde, dit met 40 stemmen tegen 7 bij 4 onthoudingen (Durnez, 1985, 355). Bovendien werd tegen zijn krant een anti-*Standaard*, *De Courant* opgericht met geld van de industrieel Léon Bekaert. De oprichting van deze krant vormde een nieuwe stap in de uitbouw van een soort krantenimperium rond de regeringen-Van Zeeland.⁵³ Eind mei 1935 was Van Zeeland al hoogst persoonlijk tussengekomen in de overname van *Le XXIème Siècle* en in 1936 had hij met financiële steun van de familie Solvay *L'Indépendance Belge* verworven.⁵⁴ De bedoeling van de nieuw opgerichte krant was de invloed van Saps dagblad op Vlaams-katholieke intellectuele kringen te breken. *De Courant*, beschouwd als het officiële persorgaan van de KVV, kende evenwel geen succes en ging op 30 april 1939 definitief roemloos ten onder.

2.5. De tussentijdse verkiezing van 11 april 1937 te Brussel

Degrelle, verblind en zegedronken door de behaalde successen van de afgelopen maanden, besloot alles op alles te zetten om de macht via wettelijke weg te veroveren, en plande daartoe een nieuwe zet. Het plan bestond erin een tussentijdse verkiezing uit te lokken in Brussel, door een rexistisch volksvertegenwoordiger met al zijn opvolgers ontslag te laten nemen.

---

⁵². PHK (1936-'37, 1044).

⁵³. Al in de regering-de Broqueville zag Van Zeeland het belang in van het bespelen door de regering van de pers. Hij drong bij premier de Broqueville dan ook aan op "une méthode d'action sur l'opinion". Archief Paul Van Zeeland, nr. 196.

⁵⁴. Dit blijkt uit nota's van Belva, tot in 1934 directeur van *Le XXIème Siècle*, aan Sap. Belva werd bij alle overnamegesprekken betrokken, en was dan ook perfect op de hoogte van wat zich afspeelde. Geregeld bracht hij Sap van nieuwe ontwikkelingen op de hoogte. Archief Sap, nota *Le XXIème Siècle*.

Opnieuw speelde Gustaaf Sap in het plannen van de rexistische strategie een belangrijke rol. Twee getuigenissen bevestigen dit. Pierre Daye, rexistisch journalist en politicus, beschreef het verloop van de gebeurtenissen in zijn memoires, die onder de titel *Souvenirs d'un Bruxellois* werden gepubliceerd in het weekblad *Cassandra*. Op 27 februari 1937 gebruikten Degrelle, Daye zelf, Sap, d'Aspremont Lynden en Gustave Wyns samen de lunch in het restaurant *Au Sabot* aan de Brusselse vismarkt. Ze gingen er na hoe de publieke opinie kon geschokt worden en verplicht partij te kiezen, op zo'n manier dat Rex kon tonen hoe talrijk zijn medestanders wel waren. Ze besloten uiteindelijk tot het uitlokken van tussentijdse verkiezingen in Brussel (Durnez, 1985, 352).

Deze getuigenis wint aan geloofwaardigheid in het licht van de reeds geciteerde brief van 28 februari 1937 van de hand van Wullus-Rudiger aan premier Van Zeeland, waarin de eerste een gesprek samenvatte dat hij had gevoerd met rexist Pierre Daye. Uit de brief blijkt dat Sap dikwijls vergaderde met Rex-kopstukken (Degrelle, Daye, de Mont, etc.). Heel interessant wordt het wanneer de datering van de brief van naderbij wordt bekeken. Die werd immers geschreven precies één dag na de bijeenkomst tussen Sap en een aantal Rex-voormannen, waarop de strategie voor de tussentijdse verkiezing werd uitgetekend. Dit zou er op kunnen wijzen dat Van Zeeland, die trouwens ook door de Belgische Staatsveiligheid regelmatig op de hoogte werd gehouden van de contacten tussen Sap en Degrelle, op dat moment al op de hoogte was van het voornemen van Rex.⁵⁵

Een tweede getuigenis die in dezelfde richting gaat, valt te lezen in het werk van Narvaez, *Degrelle m'a dit*, in wezen een autobiografie van Degrelle zelf (Narvaez, 1977, 227). Zijn relaas van de gebeurtenissen is evenwel heel wat minder nauwkeurig en situeert de beraming van de plannen aan de tafel van Sap zelf. In elk geval lijkt het er sterk op dat Sap dus wel degelijk bij de plannen betrokken was.

Op 7 maart nam rexistisch volksvertegenwoordiger Olivier inderdaad ontslag met al zijn opvolgers. Bovenvermelde intriges waren toen nog niet bekend, hoewel het dus mogelijk is dat Van Zeeland er toen toch al van op de hoogte was. Heel gauw begon het belang van deze verkiezing te dagen bij de regeringspartijen, en koortsachtig gingen ze dan ook op zoek naar geschikte tegenkandidaten. Stemmen gingen zelfs op om de verkiezing te verbieden.

---

⁵⁵. Voor de Staatsveiligheid, zie archief Paul Van Zeeland, nr. 214 Rapports de la Sûreté. Enkel de rapporten voor de periode van 30 maart tot 9 april staken in het dossier. Met zekerheid kan dus niet gesteld worden dat Van Zeeland van de rexistische plannen op de hoogte was. De vraag rijst dan immers waarom hij niet dadelijk zijn voornemen doordrukte om het uitlokken van elke tussentijdse verkiezing te verbieden, tenzij hij het natuurlijk zelf ook tot een confrontatie wilde laten komen te Brussel tussen Degrelle en de gevestigde partijen, om zo definitief met Rex af te rekenen.

Uiteindelijk konden ze er premier Van Zeeland van overtuigen de krachtmeting niet te dwarsbomen, maar integendeel zelf als enige tegenkandidaat op te treden tegen Degrelle (De Man, 1941, 224). Verschillende motieven gingen achter deze beslissing schuil. De traditionele partijen hoopten via deze verkiezing definitief te kunnen afrekenen met de Rex-leider, alsook beantwoordde de beslissing aan het verlangen naar een groot, democratisch blok, dat de partijen oversteeg. Tenslotte:

"zal Van Zeelands ijdelheid wel een rol gespeeld hebben in zijn wens te triomferen als de redder van de democratie in België" (Henau, 1995, 167).

Van Zeeland, de extraparlamentariër, werd dus naar voor geschoven als het zinnebeeld van het democratisch regime.

Op 9 maart maakte de premier zijn beslissing bekend in de Kamer, en werd daarbij op een stormachtige langdurige staande ovatie van de parlementairen van de meerderheid onthaald.⁵⁶ Op 16 maart, de verkiezingsstrijd was toen ruim één week ver, ontstond in de politieke wereld weerom enorme deining toen Sap premier Van Zeeland interpelleerde. Vrijwel dadelijk werd deze interpellatie afgedaan als een pro-Rex manoeuvre. De vraag stelt zich inderdaad naar het verband tussen beide. Wanneer de zaken chronologisch op een rijtje worden gezet, dan stellen we vast dat Sap al op 4 februari 1937 bij het bureau van de Kamer een aanvraag indiende tot interpellatie omtrent de werkzaamheden van de commissie-Servais. De planning van de tussentijdse verkiezing gebeurde pas op 27 februari. Op 3 maart vroeg Sap per ordemotie aan de Kamervoorzitter wanneer zijn interpellatie zou plaatshebben.⁵⁷ Het antwoord luidde 16 maart. Vier dagen na de ordemotie nam Rex-volksvertegenwoordiger Olivier ontslag met al zijn opvolgers. Eventueel zou tussen deze twee laatste zaken een verband kunnen worden gezien, als werd gewacht met het ontslag tot geweten was wanneer Sap kon interpellieren. Daarbij moet evenwel echter in rekening worden gebracht dat op het moment dat Olivier ontslag nam, het helemaal nog niet vaststond dat Van Zeeland als enige tegenkandidaat zou optreden. Die maakte zijn kandidatuur immers pas bekend op 9 maart.

Het lijkt er volgens ons dan ook niet op dat de interpellatie van Sap enkel in het licht van 11 april mag worden gezien. De aanvraag was immers al ingediend weken voor er nog maar sprake was van de verkiezing. Het is natuurlijk wel zo dat Sap, eens hij wist dat Van Zeeland zich kandidaat zou stellen, wellicht van de gelegenheid dankbaar gebruik maakte om een extra

---

⁵⁶. PHK (1936-'37, 898-899).

⁵⁷. PHK (1936-'37, 813).

scherpe aanval op diens persoon te lanceren, in de hoop zo Degrelle aan een overwinning te helpen. Sap wilde immers ten allen prijze de regering zien vallen. Zijn interpellatie draaide echter voorlopig op een nederlaag uit. Degrelle besloot dan ook wijselijk zich niet van Saps argumenten te bedienen gedurende zijn campagne.

Intussen ging *De Standaard* zich met de verkiezingsstrijd bemoeien. De krant riep haar lezers op blanco te stemmen: ze weigerde partij te kiezen. Zich scharen achter de kandidatuur-Van Zeeland betekende voor de krant "de Belgisch-nationale concentratie met hoofdzakelijk socialistische en franskiljonse inslag" dienen.⁵⁸ *De Standaard* wilde integendeel trouw blijven aan de (Vlaamse en rechtse) concentratiegezindheid. Toch zou ze naar eigen zeggen het spel fair spelen en Degrelles kandidatuur evenmin steunen. Mede als gevolg van dit advies, dat een impliciete steun voor Degrelle inhield, werd Sap uitgesloten uit de Rechterzijde.

Het verloop van de verkiezingsstrijd bleef uiterst heftig.⁵⁹ Er werd heel wat harde en straffe taal gesproken. Degrelle bespeelde vooral de thema's corruptie en zuiverheid, terwijl Van Zeeland insisterde op het feit dat elk communistisch gevaar uitgesloten was en ageerde tegen de dictatuur en haar gangmakers.

Op het hoogtepunt van de strijd, luttele dagen voor verkiezingszondag, beging Degrelle een blunder die hem fataal zou worden. Op woensdagavond 7 april verklaarde hij op een meeting in het Brusselse sportpaleis dat de Belgische Kerk vrede had met Rex, en de katholieke kiezers vrij zou laten in hun stemgedrag (Durnez, 1985, 358). Daags na Degrelles toespraak bracht Van Zeeland er schriftelijk verslag van uit bij kardinaal Van Roey en drong aan op een herderlijke veroordeling van Degrelle en Rex.⁶⁰ Van Roey, zelf ontstemd omwille van Degrelles uitlatingen, ging in op Van Zeelands verzoek en reageerde via een perscommuniqué waarin Rex effectief werd veroordeeld. De kardinaal wees de katholieken erop dat het hun plicht was om voor Van Zeeland te stemmen.

Excuses van Degrelle mochten niet meer baten. Bij de verkiezing op 11 april behaalde Van Zeeland 76% van de stemmen tegenover slechts 19% voor Degrelle. 5% van de kiezers stemde blanco. In het overgrote deel van de pers werd uitbundig gereageerd op de overwinning van de premier. Overal werd de overwinning voorgesteld als een zege van de democratie over de dictatuur. Ook in het parlement werd Van Zeeland als de redder des vaderlands

---

⁵⁸. *De Standaard* (21/3/1937, 1).

⁵⁹. Zie hiervoor de pers van verschillende strekkingen uit die periode.

⁶⁰. AAM, PVR IX, Van Zeeland aan Van Roey 8/4/1937. Ook du Bus de Warnaffe vroeg om een interventie van de kardinaal. Zie hiervoor Gerard (1985, 480).

ingehaald.⁶¹ Over *De Standaard* en Sap liet iedereen zich laatdunkend en smalend uit.

De uitslag van de verkiezing betekende voor Rex een genadeslag.⁶² Maar ook Paul Van Zeeland haalde op lange termijn weinig voordeel uit de verkiezing.

"Hij had zich door zijn deelname aan de kiesstrijd 'verlaagd' tot op het niveau van de partijpolitici, ook al was hij voorgesteld als dé kandidaat van een algemeen democratisch front. Het kostte hem op termijn een deel van zijn geloofwaardigheid" (Henau, 1995, 168).

Van Zeeland weigerde zich na zijn verkiezing overigens wel te bekennen tot een politieke fractie. Daarnaast was Van Zeeland na 11 april verblind door zijn eigen succes, waardoor hij het roer van het land niet langer stevig in handen hield (aldus *De Man*, 1941, 225).⁶³ Door het verval van Rex na de verkiezing, was tevens een belangrijk bindmiddel dat de regering samenhiield, weggeval- len. De vrees voor extreem-rechts was verdwenen. Heel vlug werd het voor waarnemers dan ook duidelijk dat de cohesie binnen de regeringsmeerderheid aan kracht had moeten inboeten. De regering viel ten prooi aan intern gekib- bel, o.m. rond de amnestiekwestie.

Wat Gustaaf Sap betreft, die was ondanks zijn uitsluiting uit de rechterzijde nog niet aan het einde van zijn Latijn. Integendeel, het duel met Van Zeeland moest nog naar zijn climax groeien. Of zoals Durnez het plastisch uitdrukte: "De beslissende degenstoot moest nog komen" (Durnez, 1985, 359).

2.6. De zwanenzang van de tweede regering-Van Zeeland

2.6.1. *De economische conjunctuur en de amnestiekwestie*

Lang kon Van Zeeland van zijn prestige en succes niet genieten. Nieuwe onweerswolken pakten zich boven de regering samen. Vanaf april 1937 immers, ondanks de verklaring van de premier aan het einde van zijn eerste regering dat de crisis technisch gezien voorbij was, sloeg de hoogconjunctuur

---

⁶¹. PHK (1936-'37, 1195-1196).

⁶². Verscheidene leidende rexisten namen ontslag, veelal uit gewetensnood na de kerkelijke veroordeling van Rex. De partij zelf werd een marginale beweging. Bij de volgende parlementsverkiezingen in 1939 zou Rex in Kamer zowel als in Senaat nog slechts 4 zetels behalen (tegenover resp. 21 en 12 zetels in 1936) (Gerard, 1994, 118, 121; Conway, 1994, 14-17).

⁶³. Deze verklaring *post factum* moet met een korrel zout worden genomen, gezien het feit dat *De Man* ook tot de tweede regering-Van Zeeland behoorde, en *a posteriori* misschien een zondebok zocht om het falen van het kabinet op af te schuiven.

om naar een nieuwe recessie, waarbij de grondstoffenprijzen daalden, evenals de Belgische exportcijfers. De concurrentiekracht en de winstmarges van Belgische exportbedrijven namen af. De werkloosheidscijfers daarentegen gingen de hoogte in. Heel spoedig zou de regering terug te kampen krijgen met een deficitair budget (Van Audenhove, 1980, 178-187). Het begon er dus op te lijken dat de tegenstanders van de devaluatie gelijk zouden krijgen. Die hadden voorspeld dat het economisch herstel zich als een strovuur zou gedragen: kort zou het hevig opflakkeren, maar daarna vlug uitdoven. Dit was nu aan het gebeuren. Mede onder invloed van de internationale situatie, die ook in de heropleving een rol had gespeeld, trad de Belgische economie in een recessie. Dit zou rampzalige gevolgen hebben. De regering had immers heel wat geld, dat geleend was, gependeed aan haar politiek van openbare werken. Nu de economische hoogconjunctuur omgeslagen was, daalden de inkomsten echter fors en was er geen geld meer om de leningen verder af te betalen. Het gevaar van de politiek van de regeringen-Van Zeeland, waarvoor o.m. Sap en Gutt zo dikwijls hadden gewaarschuwd, begon zich te voltrekken.⁶⁴

Een tweede heet hangijzer waaraan het kabinet bijna zijn vingers verbrandde betrof de amnestiekwestie.⁶⁵ Op 19 mei 1937 nam het Kamerdebat omtrent een wetsontwerp rond volledige amnestie een aanvang. De gemoederen raakten er in het hele land erg verhit van en pas na lange en heftige discussies, en verschillende persoonlijke tussenkomsten van de premier raakte het gestemd. In de nasleep van de stemming vonden nog menige massale protestbetogingen plaats van tegenstanders van het ontwerp. De regering daverde reeds op haar grondvesten toen de klap op de vuurpijl nog moest komen.

2.6.2. Het 'schandaal van de Nationale Bank' met het ontslag der tweede regering-Van Zeeland

Op 6 juli 1937 deed een burgerlijke rechtbank te Brussel uitspraak in het proces Sap-Bodart. Sap had tegen deze Waalse katholieke volksvertegenwoordiger klacht ingediend wegens laster, omdat Jean Bodart hem voordien zelf van laster had beschuldigd naar aanleiding van diens interpellatie van 16

---

⁶⁴. De vraag stelt zich natuurlijk in welke mate de regering-Van Zeeland hiervoor verantwoordelijk kan worden gesteld. Aan de internationale omstandigheden bijvoorbeeld kon zij immers maar weinig verhelpen. Bovendien is het twijfelachtig of een deflatiebeleid wél een goed antwoord op de economische crisis zou zijn geweest.

⁶⁵. Elias (1969, IV, 62-68).

maart. Voor Sap was dit proces een laatste strohalm waaraan hij zich kon vastklampen. Veroordeeld door vrijwel iedereen, besloot hij, via een proces tegen Bodart, de waarheid van zijn aantijgingen tegen Van Zeeland en de Nationale Bank door een rechtbank te laten natrekken. Die zou immers de beschuldigingen van Sap moeten controleren om uit te maken of hij dan wel Bodart had gelasterd.

Het bleek een grandioze zet. Het vonnis was immers ophefmakend. De rechtbank was tot het besluit gekomen dat Sap bij zijn interpellatie had gehandeld volgens zijn rechten en plichten als volksvertegenwoordiger. Ook had hij in de Kamer verklaard de uitleg van de premier te zullen aanvaarden, zodat hij hem niet beledigde door vragen te stellen. Als Bodart daarna Sap van laster beschuldigde, maakte hij er zich zelf aan schuldig. Bodart werd dan ook veroordeeld tot 10 000 frank schadevergoeding en een aantal inlassingen van het vonnis.⁶⁶

Daarnaast – en precies dit deel van het vonnis verwekte sensatie – gaf het gerecht Sap gelijk in heel wat van zijn uitspraken over de Nationale Bank. Zo constateerde het gerecht dat er inderdaad nooit een derde directeur noch vice-gouverneur werd benoemd door de Algemene Vergadering van de Bank, sinds het vertrek van Van Zeeland. Daarnaast werd vastgesteld dat het K.B. van 30 april 1935 nooit was verschenen in het Staatsblad, waardoor Sap terecht mocht veronderstellen dat Van Zeeland met verlof zonder wedde was. Bovendien was het zo dat,

"en tout état de cause, le demandeur était autorisé à constater que les membres du comité de direction restés en fonction avaient un intérêt personnel à ne pas pourvoir au remplacement du directeur vice-gouverneur démissionnaire, aux fins de se partager le montant de sa rémunération, et était-il aussi autorisé à estimer que pareille situation, peu favorable à la bonne administration de la Banque Nationale, et d'ailleurs en opposition avec l'article 47 de ses statuts, aux termes duquel le comité de direction doit comprendre trois directeurs, était contraire à l'intérêt général".⁶⁷

Niet alleen werd Saps gedrag dus correct bevonden, maar tevens hield het vonnis een strenge morele veroordeling in voor de top van de Nationale Bank. Aan de integriteit van Van Zeeland echter werd door de rechtbank niet geraakt.

Door de uitspraak van het gerecht raakte de zaak van de Nationale Bank, of het 'schandaal van de Nationale Bank', zoals het uit de mond van de oppositie

---

⁶⁶. Durnez (1985, 359); alsook de pers rond dat tijdstip.

⁶⁷. Het gerechtelijk vonnis konden wij inkijken in het archief Sap.

klonk, opnieuw in de publieke belangstelling.⁶⁸ Vele kranten erkenden dat volksvertegenwoordiger Sap zich op 16 maart 1937 gewoon van zijn taak gekwetend had. Het uitoefenen van controle was immers de primaire taak van het parlement. Ze vroegen zich dan ook af of de rechterzijde de beslissing tot uitsluiting van Sap niet zou herzien. De katholieken gaven echter niet thuis. Intussen ging de agitatie zover dat Van Zeeland op 13 juli 1937 aan de koning het ontslag van zijn regering aanbood. Dit werd echter door het staatshoofd geweigerd.

Op 28 juli 1937 vond een Algemene Vergadering van de Nationale Bank plaats. Gouverneur Louis Franck hield een uitgebreide rede, later gepubliceerd onder de titel *De Incidenten van de Nationale Bank van België*, waarin hij de niet-vervanging van Paul Van Zeeland verdedigde. Desondanks kende de Algemene Vergadering een uiterst woelig verloop. Door Degrelle werden er nieuwe beschuldigingen geuit. Die beweerde o.m. dat de premier na zijn ontslag uit de Nationale Bank nog voor 330 000 frank vergoedingen had gekregen van de Bank. Daarop gaf de regering opdracht aan minister van financiën De Man om een officieel onderzoek in te stellen.

Op 27 augustus legde De Man zijn verslag voor aan de ministerraad, o.l.v. Paul Van Zeeland die het dus vóór de publicatie ervan kon inkijken en goedkeuren.⁶⁹ Daarin gaf de minister van financiën toe dat het K.B. van 30 april 1935, waaruit het ontslag van Van Zeeland moest blijken, niet werd gepubliceerd. Ook liet hij er geen twijfel over bestaan dat het directiecomité geen enkele maatregel had willen nemen die een terugkeer van de premier naar de Bank zou bemoeilijken. M.b.t. de gemeenschappelijke rekening 'emolumenten' onderstreepte De Man dat dit systeem van vergoedingen niet in tegenspraak was met het wettelijk en organiek statuut van de Nationale Bank. Toch betreurde hij het gebrek aan controle erop en beloofde komaf ermee te maken door het te vervangen door een systeem van individuele vaste wedden.

Omtrent de betalingen aan Van Zeeland ten belope van 330 000 frank werd in het verslag niet gerept. Dit kon omdat de som, afkomstig uit de *cagnotte*, volgens De Man moest geïnterpreteerd worden als een persoonlijke bijdrage van de leden van het directiecomité van de Bank in de bijzondere onkosten

---

⁶⁸. Zie daarvoor de kranten rond dat tijdstip. Bepaalde pers speelde gretig in op de nieuwe ontwikkeling die zich had voorgedaan. Vooral de rexistische kranten trachtten er munt uit te slaan. Vele andere kranten die de regering trouw waren, zoals *Le Peuple*, *L'Indépendance Belge* en *La Dernière Heure* zwegen evenwel zoveel mogelijk over het vonnis en het schandaal van de Bank. Enkel *La Libre Belgique*, *La Nation Belge* en natuurlijk *De Standaard* knoopten aan de uitspraak in het proces-Bodart strenge commentaren vast.

⁶⁹. NM (27/08/1937, nr. 85, 271). Uit een brief van De Man blijkt dat Van Zeeland bepaalde passages wilde geschrapt zien in het rapport. De Man aan Van Zeeland 27 augustus 1937. Archief Paul Van Zeeland, nr. 206.

van premier Van Zeeland. Op die manier werd tevens elke beschuldiging van belastingontduiking tenietgedaan, aangezien het hier niet om de uitbetaling van een wedde ging.

Op 28 augustus 1937 werd het rapport doorgegeven aan de pers. Diezelfde dag echter verscheen in *L'Indépendance Belge* een vraagggesprek met Van Zeeland, waarin die verklaarde dat de 330 000 frank wel mochten beschouwd worden als persoonlijke bezoldiging. Dit was volledig in tegenspraak met zijn eigen repliek van 16-17 maart, waarin hij uitdrukkelijk had gesteld geen eigenlijke bezoldigingen van de Nationale Bank te hebben ontvangen tijdens zijn ministermandaat. Bovendien bracht hij Hendrik De Man in een hachelijke positie, aangezien die een andere uitleg voor de feiten had voorzien.⁷⁰ Op de eerstvolgende ministerraad ging het er dan ook hard aan toe. Inmiddels had het 'schandaal van de Nationale Bank' ook het land niet koud gelaten.⁷¹ Dagelijks stond vooral de rexistische pers er bol van en tevens sijpelde nieuws ervan door tot in de buitenlandse pers.⁷² De onrust werd steeds groter, in zoverre dat straatgeweld de kop op dreigde te steken.⁷³

Op de ministerraad van 31 augustus 1937 werd beslist aan de koning te vragen om het parlement vervroegd samen te roepen, zodat Van Zeeland kon antwoorden op de verdachtmakingen en beschuldigingen jegens zijn persoon. De buitengewone zitting van het parlement ging van start op 7 september 1937. Paul Van Zeeland nam daarin als eerste het woord, mat zich een slachtoffersrol aan en haalde o.m. scherp uit naar Sap.⁷⁴ De debatten verliepen over het algemeen gunstig voor de regering en de uitkomst ervan was een vertrouwensmotie die massaal werd gestemd met 129 stemmen tegen 34 bij 21 onthoudingen.⁷⁵

Op 25 september bevestigden de drie meerderheidspartijen nogmaals hun vertrouwen in de premier en stemden een motie waarin werd gevraagd dat Van Zeeland zijn functie als premier verder zou waarnemen. Deze leek echter vastbesloten om ontslag te nemen. Op de ministerraad die de dag ervoor had plaatsgevonden, had hij dit voornemen kenbaar gemaakt.⁷⁶ De volgende dag al was Van Zeeland van gedacht veranderd. Hij beloofde de koning nog minimum zes maanden het roer van het land in handen te houden.

---

⁷⁰. De Man nam hem dat erg kwalijk. De Man aan Van Zeeland 29 augustus 1937. Archief Paul Van Zeeland, nr. 207.

⁷¹. Zie hiervoor de pers uit die periode.

⁷². "Foreign news. Belgium: Vindictive Sap", *Time* (13/9/1937, 5).

⁷³. Zie o.m.: "De 'slag' van de Nationale Bank", *De Standaard* (31/8/1937, 1).

⁷⁴. PHK (buitengewoon zittingsjaar 1937, 6 e.v.).

⁷⁵. PHK (buitengewoon zittingsjaar 1937, 105).

⁷⁶. NM (25/09/1937, nr. 90, 295).

Lang werd de regering geen rust gegund. Terwijl Van Zeeland voor een korte vakantie naar het Zuiden van Frankrijk was vertrokken, had het Parket te Brussel zich vastgebeten in het dossier van de Nationale Bank. Al op 23 september 1937 had procureur-generaal bij het Hof van Beroep te Brussel Hayoit de Termicourt, bij Leopold III geroepen in het kader van diens raadplegingen, aan de koning uitleg verstrekt m.b.t. de verschillende schandalen waarin de Nationale Bank was verwickeld. Daarbij had hij het staatshoofd verzekerd dat de eer van de premier in geen der zaken in het gedrang kwam. Heel bizar is het om vast te stellen dat t.g.v. deze consultatie, de koning de naam van Hayoit de Termicourt voorstelde als mogelijke formateur in geval van een regeringscrisis, net op een moment dat hij een uiterst belangrijk onderzoek leidde naar mogelijke fraude binnen de top van de Nationale Bank, waartoe ook premier Van Zeeland jarenlang had behoord!⁷⁷

Op 19 oktober 1937 's morgens maakte Hayoit de Termicourt opnieuw zijn opwachting in het Paleis, ditmaal op eigen verzoek. Hij kwam er de koning van op de hoogte brengen dat het Parket dezelfde dag nog zou afstappen bij de Nationale Bank. We laten graaf Capelle, secretaris van Leopold III zelf even aan het woord:

"Le Procureur Général Hayoit de Termicourt est venu me voir ce matin, pour que je mette le Roi au courant d'une situation grave de conséquences: à la suite d'une enquête judiciaire effectuée à la Banque Nationale, le Parquet a décidé d'y faire une descente. Il serait établi que, de 1927 à 1933, des sommes importantes *ne figurant au bilan ni à l'actif ni au passif* ont été versés par personnes interposées à des tiers. Il n'est pas encore établi qu'étaient (sic) ces tiers, mais 2 hommes ont certainement franchi ces sommes, en avance: Dupriez et Lemoine, collaborateurs immédiats du vice-gouverneur Van Zeeland. C'est un délit [...] de la correctionnelle. [...] Vu l'importance de la déclaration, j'ai fait passer un billet au Roi lui demandant de recevoir le P.-G. Celui-ci, appelé par le Roi, est immédiatement entré dans le bureau du Roi et lui a tenu le même langage. Le Roi est averti et estime que, pour le moment, il n'a pas à intervenir dans cette affaire, mais qu'il faut la suivre de très près".⁷⁸

's Namiddags stapte het Parket inderdaad af op de Nationale Bank in het kader van een fraudeonderzoek. Op 20 oktober 1937 kreeg de regering van procureur-generaal Hayoit de Termicourt te horen dat ernstige onregelmatigheden waren geconstateerd ten laste van vroegere bestuurders van de Nationale Bank. Een gerechtelijk onderzoek was geopend (Henau, 1995, 170). Daarop wilde minister van financiën De Man op staande voet gouverneur Louis Franck ontslaan, maar die vroeg zelf dadelijk verlof zonder wedde aan

---

⁷⁷. Gesprek van de koning met Hayoit de Termicourt 23 september 1937. AKP (XIV/9, Crise ministérielle 25 oct.-24 nov. 1937).

⁷⁸. Nota Capelle 19 oktober 1937. AKP (XIV/9 Crise ministérielle 25 oct.-24 nov. 1937).

tot het einde van het jaar, datum waarop hij toch met verplicht pensioen diende te vertrekken (Henau, 1995, 174). Franck zou overigens overlijden op de laatste dag van zijn mandaat, 31 december 1937. Volgens sommige kranten gebeurde dit in verdachte omstandigheden, waarbij zelfmoord niet werd uitgesloten.⁷⁹

Premier Van Zeeland, van de nieuwe ontwikkelingen op de hoogte gebracht, keerde zo vlug mogelijk terug uit het Zuiden van Frankrijk. Ook al betrof het gerechtelijk onderzoek niet rechtstreeks zijn eigen persoon, toch restten hem weinig andere mogelijkheden dan aan de koning het ontslag van zijn regering aan te bieden, wat hij ook deed op 25 oktober 1937.⁸⁰ Hij meende zo meer vrijheid te hebben om zich te verdedigen. Dit ontslag betekende dat Gustaaf Sap alsnog zijn slag thuishaalde, ook al kwamen de beschuldigingen geuit door het Parket aan het adres van de Nationale Bank, slechts voor een klein deel overeen met de beschuldigingen vervat in Saps interpellatie.⁸¹

3. EPILOOG: DE AFLOOP VAN HET ONDERZOEK TEGEN DE NATIONALE BANK

Op 19 mei 1938 werd het gerechtelijk onderzoek tegen de Nationale Bank afgesloten met een ontslag van rechtsvervolging.⁸² Er was echter meer aan de hand. Het was immers helemaal niet zo dat de Bank en haar directeurs vrijuit gingen in het fraudeonderzoek!

De Raadkamer te Brussel, voorgezeten door Hennequin de Villermont, nam op vrijdagmorgen 10 juni 1938 kennis van het rekwisitoor van substituut Van Beirs inzake het onderzoek dat gevoerd werd tegen het nationale emissie-instituut door onderzoeksrechter Oriane. Die had in zijn verslag vier beschuldigingen opgenomen.

"A. Vervalsching van geschriften in balans en winst- en verliesrekeningen van de Nationale Bank en meer bepaald 1° het inschrijven op het debiet van de winst- en verliesrekeningen van af 25 juni 1930 tot 1937 van sommen waarin niet begrepen waren vergoedingen van 160.000 tot 485.000 per trimester welke aan personen uitgekeerd werden welke ten deele wel ten deele niet tot het personeel der bank

---

⁷⁹. Vooral in de rexistische pers vielen dergelijke echo's te bespeuren. Zie o.m. "L'escroc Barmat est mort", *Pays Réel* (7/1/1938, 1).

⁸⁰. NM (25/10/1937, nr. 96 annex, 329).

⁸¹. Enkel de kwestie van de bezoldigingen kwam overeen. Toch was het mede n.a.v. de interpellatie van Sap dat het Parket zijn aandacht richtte op mogelijke frauduleuze praktijken in de schoot van de Nationale Bank.

⁸². Volgende werken geven slechts deze halve waarheid weer: Van der Wee & Tavernier (1975, 502 noot 82); Henau (1995, 172); Dujardin & Dumoulin (1997, 102).

behoorden; 2° de inschrijving op het crediet dezer rekeningen van sommen welke lager waren dan de werkelijk verwezenlijkte winsten, dit met het doel genoemde vergoedingen te verduiken.

B. Vervalsching van geschriften door inschrijving van onjuiste gegevens namelijk 1° door op het actief der balans op de rekening 'gewaARBorgde en te verzilveren waarden' bedragen in te schrijven die merkkelijk beneden de werkelijkheid bleven, b.v. op 25 december 1932 fr. 3.378.202,22 in plaats van 8.784.207,55 en op 25 december 1935 fr. 3.326.509,01 in plaats van fr. 11.563.927,66. 2° door zekere verwezenlijkte winsten te verduiken onder de vorm van schulden tegenover derden namelijk a) de opbrengst van twijfelachtige schulden en van zekere tegoeden, 25 juni 1934: fr. 334.813,25, 25 december 1934: fr. 329.000, 25 juni 1935: fr. 583.300, 25 december 1935: fr. 1.757.078,59, 25 juni 1936: fr. 8.502.340,13. b) fr. 13.095.299,01 zijnde de winst op goudoperaties welke op 25 juni 1936 op de rekening: loopende rekeningen van particulieren geboekt werden in plaats van op de winst- en verliesrekening. 3° door op 25 juni 1935 de verwezenlijkte winst met fr. 3.500.000 te weinig te boeken door het forceeren van den herdisconteeringspost.

C. Vervalsching van geschriften ten nadeele van den fiscus tusschen 1 jan. 1930 en 1 jan. 1934 door het inschrijven op de fichen van sommige leden van het personeel van lagere bedragen dan deze welke zij werkelijk getrokken hadden.

D. Vervalsching van geschriften bij het inschrijven in aug. en sept. 1937 op een gelijkkluidend verklaard afschrift van gegevens in verband met het pensioen aan den regeeringscommissaris, dan wanneer het oorspronkelijk stuk die gegevens niet bevat".⁸³

Uit het onderzoek bleek dus duidelijk dat tussen 1930 en 1937 op heel grote schaal miljoenenfraude was gepleegd in de hoogste regionen van de Nationale Bank! Toch werd het onderzoek afgesloten met een ontslag van rechtsvervolging, omdat voor de zaken A en B niet de precieze verantwoordelijkheid van één welbepaald iemand kon worden vastgesteld voor de frauduleuze verrichtingen, omdat voor zaak C de wettelijke verjaring van drie jaar al was ingetreden (hoewel het gerecht de betrokkenen hierin toch zou vragen het bedrag van belasting die ze hadden ontdoken te betalen), en omdat voor zaak D het bedrieglijk opzet niet voldoende kon worden bewezen.⁸⁴

Het was trouwens zo dat de beschuldigingen in het verslag van onderzoeksrechter Orienne nog maar het topje van de ijsberg vormden. In de loop van het onderzoek waren speurders immers op heel wat meer wantoestanden binnen de Bank gestoten, die merkwaardig genoeg niet in het eindverslag werden opgenomen! Dit blijkt uit kopieën van gerechtelijke

---

⁸³. Het vonnis bevindt zich in het archief Sap.

⁸⁴. Idem.

stukken opgemaakt gedurende het onderzoek.⁸⁵ Zo was men o.m. gestoten op valse inschrijvingen op de rekening 'Algemene Kosten', onwettige voorafnemingen op de disconto-opbrengst die naar geheime rekeningen werden versluisd bij de bank Fabri & C°, grote geldsommen onterecht ingeschreven als '*irrécupérable*', een niet-officiële geheime reserve (waar alleen het directiecomité van wist) van 229.238.319 BEF, het in bilan brengen van een bedrag van 8 miljoen frank dat in werkelijkheid 50,5 miljoen betrof, de verdwijning van een herwaarderingswinst (na de devaluatie) van 44 miljoen frank op de officiële geheime reserve, etc.. Daarnaast bevatten de rapporten nog een lijst van maar liefst 50 pagina's die over niets anders handelden dan schriftvervalsing en onregelmatigheden. Bovendien hadden de speurders in sommige gevallen weten te achterhalen waar al dat verduisterde geld naartoe gevloeid was. Niet alleen hadden de respectievelijke directieleden van de Bank (waaronder Van Zeeland) zich persoonlijk verrijkt met gelden van de Nationale Bank, maar ook keerde men geld uit aan ex-medewerkers (o.m. aan Lemoine en Dupriez toen die in de OREC werkzaam waren) en aan hoge kaderleden die al lang voordien hun ontslag hadden gegeven in de Bank, alsook aan kranten zoals o.m. *Le Matin d'Anvers*, *Neptunus*, *Le Peuple*, *De Volksgazet*, etc. Soms was het Van Zeeland zelf geweest die in zijn kantoor in de Bank sommen zwart geld persoonlijk overhandigde aan bepaalde personen.

Een heel merkwaardige vaststelling in verband met het gevoerde onderzoek is het feit dat Paul Van Zeeland nooit werd verhoord, ondanks het uitdrukkelijke verzoek dat de onderzoeksrechter op 8 april 1938 aan de procureur des konings had gericht! Van Zeeland maakte nochtans gedurende de periode 1930-juni 1934 en november 1934-maart 1935, periode tijdens dewelke het grootste deel van de fraudegevallen gebeurde, deel uit van het directiecomité van de Nationale Bank, en was zelfs vice-gouverneur vanaf 1934. Daarenboven was hij op het moment dat het gerechtelijk onderzoek werd afgesloten, het enige nog levende lid van het directiecomité van 1930. Bovendien werd hij in sommige onderzoeksstukken expliciet met de vinger gewezen. En toch werd hem dus nooit naar zijn verantwoordelijkheid gevraagd. Een vraag naar de opheffing van zijn parlementaire onschendbaarheid kwam er evenmin. Vrijwel alle waarnemers uit die tijd noemden het onbegrijpelijk dat dit in een zaak van dergelijke afmetingen niet was gebeurd. Anderzijds verweten ze Van Zeeland zich zelf niet spontaan te hebben aangeboden

---

⁸⁵. Via het weekblad *Cassandra*, dat betrokken partij was in het proces, had Gustaaf Sap toegang tot de resultaten en rapporten van het onderzoek. Kopieën van de verschillende rapporten opgemaakt gedurende het onderzoek bevinden zich in het archief Sap.

bij het Parket om klaarheid te scheppen. Of was het precies dat wat hij trachtte te vermijden?⁸⁶

In dit verband dienen een aantal zaken in het licht gesteld. De procureur-generaal van het Hof van Beroep te Brussel, die de overkoepelende verantwoordelijkheid droeg voor het Parket dat zich met de zaak bezighield, was Hayoit de Termicourt, een oud-studiegenoot van Van Zeeland te Leuven. Minister van justitie toentertijd was niemand minder dan Charles du Bus de Warnaffe, die Van Zeeland al kende van tijdens de oorlog, die samen met hem in *Autorité* had gezeten en die minister was geweest in zijn regering. En de premier in die periode was P.E. Janson, die als persoonlijk advocaat van Van Zeeland fungeerde in het kader van dit proces. Zou het misschien kunnen dat de relaties tussen bovenvermelde personen ervoor zorgden dat Van Zeeland nooit werd verhoord, dat heel wat wantoestanden in het eindrapport niet waren opgenomen, en dat het onderzoek werd afgesloten met een ontslag van rechtsvervolgning?

De perscommentaren n.a.v. het rekwisitoor luiden in elk geval vernietigend voor de Nationale Bank.⁸⁷ Vrijwel alle kranten – *L'Indépendance Belge*, die deed of haar neus bloedde, uitgezonderd – hadden het over een 'zware morele veroordeling' voor de voormalige leiders van de Bank, waarvan de meerderheid inmiddels al was overleden. De naam van Van Zeeland werd door het slijk gehaald als één der grote schuldigen in de hele zaak. Veel kranten confronteerden zijn woorden als premier, toen hij het had over zijn onbaatzuchtigheid en de offers die hij bracht om het vaderland te dienen, met zijn daden. Van Zeeland werd hypocriet bevonden. Ongelijk had de pers hierin niet, want in elk geval was het zo dat de fiscus hem verzocht had ruim 100 000 frank te laten worden, als achterstallige belastingen op zijn niet-aangegeven loon die hij nooit had betaald. Voor zaak C in het verslag van de onderzoeks-rechter kwam Van Zeeland dus al zeker in aanmerking. Bovendien werd hij ook in andere troebele operaties binnen de Bank genoemd, en is het wel erg onwaarschijnlijk dat de nummer twee binnen de Nationale Bank en haar directiecomité niets zou hebben afgeweten van de andere miljoenenfraude – de bedragen van de zwendel waren veel te hoog om enkel het werk te kunnen zijn van kleine garnalen – die zich onder zijn neus afspeelde! Met zekerheid konden de kranten dit natuurlijk echter niet stellen. Van Zeeland zelf gaf inmiddels geen teken van leven en trok zich helemaal uit het openbare leven terug.

---

⁸⁶. Zie in dit verband de pers (van verschillende strekkingen) voor die periode.

⁸⁷. Zie hiervoor de pers van die periode.

Gustaaf Sap daarentegen blaakte van strijdlust. In een brief van juli 1938 aan de katholieke rechterzijde kondigde hij aan Van Zeeland te zullen interpellieren, in het geval die zelf spontaan geen uitleg zou verschaffen op het moment van zijn herintrede in de Kamer.⁸⁸ Bovendien wachtte Sap in verschillende – en niet alleen die van de oppositie – kranten een eerherstel.

"Wij vinden het sportiever een eeresalut te brengen aan den winnaar van den match. Al staat hij niet in onze gelederen, wij kunnen den hoed afnemen voor een kamper die doorgebeten heeft wat M. Sap moeten doorbijten heeft en die, door wind en weer, toch recht gebleven is. 't Is bijna een mirakel geweest, dat hij niet bezweek: er zijn meer dan stalen zenuwen noodig geweest om niet te zwichten".⁸⁹

Velen, waaronder *La Libre Belgique*, vroegen zich af wanneer het officiële eerherstel zou volgen voor Sap, die voorgesteld werd als de man die als winnaar uit het gevecht met Van Zeeland was gekomen.

Dit eerherstel kwam er relatief vlug, het feit in acht genomen dat Sap na zijn interpellatie bijna door het hele politieke *establishment* verguisd was. Zijn snelle terugkeer had Sap hoofdzakelijk te danken aan het feit dat het verdere verloop der gebeurtenissen hem volledig gelijk gaf in zijn aantijgingen tegen Van Zeeland. Begin maart 1938 werd Sap terug toegelaten tot de katholieke rechterzijde, nadat zijn partijgenoten met blozende wangen hun vergissing hadden toegegeven (Durnez, 1985, 360). Saps macht en invloed namen erg snel in niet geringe mate terug toe. Op 18 april 1939 trad Gustaaf Sap zelfs opnieuw in de katholiek-liberale regering-Pierlot II, waarin hij de portefeuilles van economische zaken en middenstand toegewezen kreeg. Als collega's trof hij o.m. aan Camille Gutt en Charles d'Aspremont Lynden, de twee andere voormalige grote 'verzetstrijders' tegen de regering-Van Zeeland. Na de val van dit kabinet op 3 september 1939, maakte Sap opnieuw deel uit van de derde regering onder Pierlots leiding. Vanaf 5 januari 1940 kreeg Sap naast economische zaken en middenstand zelfs een derde departement onder zijn hoede, dat van ravitaillering. Velen tipten hem als toekomstig eerste minister, maar zijn onverwachte dood op 17 maart 1940 besliste daar anders over.⁹⁰

Van Zeeland van zijn kant verdween na zijn ontslag als premier uit het openbare leven. Pogingen om benoemd te worden tot gouverneur van de Nationale Bank en voorzitter van de Bankcommissie liepen op een sisser af (Henau, 1995, 175). Ook geruchten einde 1938, begin 1939 als zou hem

---

⁸⁸. *De Standaard* (8/7/1938, 2). Hij vertelde er niet bij hoe die interpellatie precies in z'n werk zou gaan: Van Zeeland was immers geen minister meer. Een gewone interpellatie in het parlement was derhalve uitgesloten.

⁸⁹. De Mont, "'t Kan verkeeren ...", *De Nieuwe Staat* (17/6/1938, 3).

⁹⁰. *Gedenkboek Gustaaf Sap 1886-1940*, 50-51.

opnieuw het premierschap worden aangeboden, werden niet bewaarheid, vooral door het verzet van Gutt en Sap hiertegen (Henau, 1995, 174). Bij de vervroegde parlementsverkiezingen van 2 april 1939 stelde Van Zeeland zich niet langer kandidaat. Uiteindelijk zou hij pas in 1949 zijn *comeback* maken op het politieke voorplan. Hij werd toen minister van buitenlandse zaken benoemd, een functie die hij zou blijven bekleden tot in 1954.

4. DE ACHTERLIGGENDE OORZAKEN VAN HET CONFLICT

4.1. Het anti-socialisme van Sap

Als katholiek beschouwde Sap het socialisme als zijn natuurlijke vijand. De socialistische leerstellingen stonden immers haaks op de christelijke doctrine. Sap vond het socialisme op zich dus al verwerpelijk. Deze houding trok hij door op politiek vlak. Ook hier ging hij totaal niet akkoord, toch zeker voor wat de periode vanaf 1933-'34 betreft, met de visie en de methodes van de socialisten en hun partij, de BWP. Zij eisten nl. een veel te grote rol op voor de staat en vooral voor de uitvoerende macht, in alle domeinen van de samenleving, met de economie voorop. Het socialistische Plan van de Arbeid verwierp Sap in zijn geheel.

Eind maart 1935 vormde Van Zeeland een regering van nationale unie, waarin de socialisten zitting hadden met vijf ministers, evenveel als de katholieken. In het regeringsprogramma klonken een aantal socialistische invloeden door, zowel op economisch vlak (o.m. een grotere betrokkenheid van de vakbonden bij het sociaal overleg) als m.b.t. de erkenning van de Sovjetunie. Met de verkiezingen van 24 mei 1936 werd de BWP de grootste politieke partij, terwijl de katholieken rake klappen moesten incasseren. Ook de communisten boekten een sterke vooruitgang, wat stemmen deed opgaan voor de vorming van een links volksfront in België. Sap moet dit als een nachtmerrie hebben ervaren. Het kwam evenwel niet zover. Een nieuwe tripartiete werd gevormd.

In de tweede regering-Van Zeeland toonden de socialisten zich met zes ministerportefeuilles de grootste fractie: de BWP was dan ook de grootste partij van het land. Met Hendrik De Man kon de BWP het belangrijke departement financiën in de wacht slepen. Het socialistische overwicht liet zich duidelijker gelden en woog zwaarder door op het beleid, vooral op economisch vlak waar steeds meer staatsinmenging te bespeuren viel. Toch

mag dit overwicht, zoals hoger reeds gesteld, niet worden overdreven, zoals Sap wel deed. In zijn ogen liet Van Zeeland de socialisten hun Plan van de Arbeid verwezenlijken en dreigden de katholieken in de regering onder het grote overwicht van de socialisten verpletterd te worden.

Het duurde dan ook niet lang of Sap trok alle registers open tegen dit kabinet en startte rechtse concentratiepogingen die tot doel hadden de 'linkse dictatuur' – in de parlementaire dictatuur die elke tripartiete volgens Sap was, haalden de socialisten naar zijn mening immers het laken naar zich toe – te breken. Bij diverse gelegenheden waarschuwde hij voor het gevaar dat schuilde in het afglijden naar links.⁹¹ Ook op internationaal vlak meende Sap een dergelijke evolutie te zien. Hij verzette zich heftig tegen de eenzijdige defensieve inrichting van België gericht tegen het gevaar dat van Duitsland uitging. Met de communistische dreiging werd in zijn ogen totaal onterecht geen rekening gehouden. Aan Van Zeeland verweet hij de instelling van een 'socialistische dictatuur' zomaar toe te laten: de premier ondernam volgens Sap geen enkele poging om de invloed van de BWP wat in te dijken.

Ten bewijze van het feit dat zijn ergernis wel degelijk sloeg op het overwicht der socialisten, en geen voorwendsel was om zijn zogezegde persoonlijke wrok jegens Van Zeeland te botvieren, halen we een gesprek van Sap met het Hof aan, dat na de val van de regering-Van Zeeland de traditionele raadplegingen was begonnen. Daarin stelde Sap dat volgens de grondwettelijke regels de koning nauwelijks anders kon dan een socialist tot formateur aan te stellen maar, zo voegde hij eraan toe, "ce serait un malheur pour le Pays s'il réussissait".⁹² Ook na de val van het kabinet-Van Zeeland bleef Sap dus ageren tegen het socialisme en regeringsverantwoordelijkheid voor de BWP.

4.2. De Vlaamsgezindheid van Sap

De Vlaamse bekommernis vormde één van de constanten in de levensloop van Sap, vanaf zijn studententijd. De eerste aanvaring met (o.m.) Van Zeeland i.v.m. de Vlaamse zaak kwam er in 1935, met de oprichting van de Kredietbank voor Handel en Nijverheid. Sap was vooral gegriefd omwille van het feit dat het fusieakkoord was bedisseld tussen de Nationale Bank en de Franstalige Brusselse *haute finance* over de hoofden van de Vlaamse bankiers heen. Zo had de beheerraad van de Bank voor Handel en Nijverheid niets te zeggen gehad in de besprekingen, terwijl haar toestand nochtans gezond was

---

⁹¹. Zie o.m.: "Een triomfantelijk onthaal van oud-minister Sap", *De Standaard* (8/4/1937, 3).

⁹². Consultatie M. Sap 28 oktober 1937. AKP (XIV/9a, Crise ministérielle 25 oct.-24 nov. 1937).

en een fusie voor haar dus niet noodzakelijk was. Sap noemde de samensmelting een aanslag op de Vlaamse zaak.⁹³

In maart 1935 werd Van Zeeland regeringshoofd. Op 12 juli van dat jaar lanceerde *De Standaard* een negen-puntenprogramma dat de culturele zelfstandigheid van Vlaanderen tot doel had.⁹⁴ Van de negen punten werd niet veel gerealiseerd. M.b.t. de Vlaamse zaak bleven beide regeringen-Van Zeeland in Saps ogen dan ook zwaar in gebreke. Dit bleek o.m. duidelijk uit de debatten rond de amnestiekwestie, toen de regering eerst voorzag in volledige amnestie, maar vervolgens met een amendement ter dood veroordeelden uitsloot van verkiesbaarheid. Sap verweet in 1937 tegenover de koning aan Van Zeeland tevens dat diens "programme actuel est défectueux au point de vue linguistique".⁹⁵ De val van de tweede regering-Van Zeeland weerhield er Sap niet van zijn Vlaamse concentratie-ijver te staken, wat bewijst dat die niet puur negatief geïnspireerd was door een eventuele persoonlijke afkeer van Van Zeeland. Tot het einde van zijn leven in 1940 bleef Sap een voorvechter van Vlaamse en katholieke concentratie.⁹⁶

4.3. Tegengesteld economisch denkbeeld

Vanaf 12 juni 1934 maakten Sap en Van Zeeland beiden deel uit van de regering-de Broqueville en bezaten alle twee een economische bevoegdheid. Al spoedig werd echter duidelijk dat hun ideeën op economisch vlak totaal niet overeenstemden. Van Zeeland bekende zich steeds meer tot de Angelsaksisch geïnspireerde conjunctuurpolitiek, waar Sap, die "een instinctmatig wantrouwen had voor nieuwe denkbeelden, waarvan de bruikbaarheid niet absoluut was bewezen" (Van Goethem, 1940-1941, CXVII), tegenstander van was. Vandaar o.m. dat hij (evenals anderen) de voorstellen van zijn minister zonder portefeuille onpraktisch achtte en systematisch blokkeerde. Daarnaast kante hij zich principieel tegen een aantal voorstellen van Van Zeeland, o.m. betreffende een conversie van de rente.

---

⁹³. "Rond de gedwongen ontbinding van de 'Bank voor Handel en Nijverheid'", *De Standaard* (8-10/2/1935, 1).

⁹⁴. De negen punten luiden: de splitsing van de centrale administratie, de splitsing van de NIR, de vastlegging van de taalgrens, de inperking van de Brusselse agglomeratie, de aanpassing van het leger aan de taaltoestand in het land, de voltooiing van de inrichting van hoger onderwijs in Vlaanderen, de oprichting van een volwaardige Raad van State die de toepassing van de taalwetten moest garanderen, een onafhankelijk neutraal buitenlands beleid en de economische organisatie van het Vlaamse land.

⁹⁵. Consultatie M. Sap 28 oktober 1937. AKP (XIV/9a, Crise ministérielle 25 oct.-24 nov. 1937).

⁹⁶. O.m. via zijn krant *De Standaard*.

Toen Van Zeeland in maart 1935 zelf premier werd, betrof zijn eerste maatregel een devaluatie van 28%. De premier zag zich hiertoe naar eigen zeggen genoodzaakt om de banken te redden (en dus ook het spaargeld van de bevolking) en de werkgelegenheid aan te zwengelen (Crombois, 1999, 44-46). Volgens de premier moest zijn maatregel de belangen van het volk op lange termijn dienen. De devaluatie hield impliciet een veroordeling in van (o.m.) Saps deflatiepolitiek, die steeds een muntontwaarding had pogen te vermijden. Volgens Van Zeeland had de deflatiepolitiek gefaald en had hij geen andere uitweg meer dan de muntontwaarding. Daarnaast voerde de nieuwe regering van nationale unie in mei 1935 een gedwongen conversie van de rente door.

Met deze twee maatregelen haalde de regering-Van Zeeland zich heel vlug de banbliksems van Sap op de hals. Deze had zich altijd als de meest onverzoenlijke tegenstander opgesteld van de devaluatie, die hij als oplichterij, als een misdaad en als een aanslag op 's lands economie veroordeelde. Sap bleef bij zijn standpunt dat de Belgische economie ook zonder een muntontwaarding kon worden opgekrikt, een standpunt voor discussie vatbaar. Hij noemde de houding van de premier laf: de devaluatie was nog geen *fait accompli*, zoals deze opzettelijk verkeerdelijk beweerde. Hij verweet aan Van Zeeland de devaluatie enkel te hebben doorgevoerd omdat hij de winsten die eruit zouden worden gepuurd (o.m. via een herschatting van de goudvoorraad van de Nationale bank), nodig had om zijn beleidsplannen te financieren.⁹⁷

Met de devaluatie, die niets dan een economisch strovuur zou betekenen, hielp Van Zeeland het land de dieperik in, aldus Sap. De regering zou immers al vlug terug moeten keren tot een deflatiebeleid dat verschrikkelijk hard zou aankomen. Bovendien beroofde de muntontwaarding heel wat gewone mensen van hun zuurverdiende spaarcenten, in zijn ogen enkel en alleen om de grote holdings ter wille te zijn. Sap noemde dit immoreel. In zijn negatieve visie op de gevolgen van de devaluatie werd Sap bijgetreden door Camille Gutt, ook een tegenstander van Van Zeeland.

Volgens Sap werkte de devaluatie ook de morele ontredde van het land in de hand. Het vertrouwen van de bevolking, en zeker van boeren en middenklasse, in haar machthebbers was diep geschokt. Hoe kon men van het volk in godsnaam verwachten nog in haar machthebbers te geloven, na deze reinste aanslag op de vruchten van haar noeste arbeid? Dit effect werd nog versterkt door de gedwongen conversie van de rente, waartegen Sap, die ze eveneens als immoreel veroordeelde, zich altijd al had gekant.⁹⁸ Hij klaagde

---

⁹⁷. De toekomst zou Sap in deze bewering gelijk geven.

⁹⁸. Al tijdens de regering-de Broqueville, als minister van financiën, wees hij elk voorstel (o.m. van Van Zeeland) in die zin af.

dan ook aan dat "M. Van Zeeland a instauré la corruption (non pas vénale, mais morale) et le mensonge".⁹⁹

Saps verzet tegen het economisch beleid van Van Zeeland werd nog aangewakkerd door het feit dat ze vooral de middenklasse, wiens belangen Sap al vanaf het begin van het interbellum nauw aan het hart lagen en wiens vertegenwoordiger (van de middenstand en kleine burgerij) hij was sinds de parlamentsverkiezingen van 1932, heel zwaar trof.

Vanuit zijn vrees dat het economisch beleid van de regeringen-Van Zeeland op een ramp zou uitdraaien – een vrees die inderdaad (zij het *a posteriori*) niet helemaal ongegrond zou blijken¹⁰⁰ – valt Saps hardnekkige strijd ertegen mede te verklaren.¹⁰¹ Dit effect werd nog versterkt door het feit dat het beleid volgens hem een socialistische signatuur droeg, zeker onder de tweede regering-Van Zeeland. Bovendien voerde het kabinet een soort conjunctuurpolitiek, waar Sap heel negatief tegenover stond: hij geloofde niet in de deugdzaamheid van deze nieuwe economische politiek.

Wat Sap evenmin kon verkroppen m.b.t. het economisch beleid van de regeringen-Van Zeeland, was het feit dat de premier regeerde via respectievelijk volmachten en kaderwetten en zo het parlement buitenspel zette. De staatsinterventie op sociaal-economisch en financieel vlak nam, tot groot jolijt van de socialisten maar tot gramschap van Sap, sterk toe. Hoger maakten we reeds melding van het feit dat de omstandigheden in de jaren '30 snelle interventies van de regering noodzakelijk maakten. De volmachten en kaderwetten gingen volgens sommigen echter zover, zeker onder het tweede kabinet-Van Zeeland toen de socialistische invloed toenam, dat ze het woord dictatuur in de mond namen.

4.4. Tegengestelde zakenbelangen

4.4.1. Sap en de Nationale Bank van België

Wanneer we de zaken- en politieke carrière van Sap in oenschouw nemen, is het opmerkelijk om vast te stellen hoe hij in de periode van 1926 tot aan zijn

---

⁹⁹. Consultatie M. Sap 28 oktober 1937. AKP (XIV/9a, Crise ministérielle 25 oct.-24 nov. 1937).

¹⁰⁰. Al is het dus wel de vraag in hoeverre dat de verantwoordelijkheid was van de regering-Van Zeeland of eerder te wijten was aan de internationale omstandigheden.

¹⁰¹. Aanduidingen dat het met de economisch-financiële toestand van het land grondig fout liep, vond Sap in het budget voor 1936. Bij de bespreking ervan in het parlement opende hij dan ook een frontale aanval op het kabinet, dit met een degelijk onderbouwde rede. Hij vond echter vrijwel geen gehoor in de Kamer, waarvan de leden zich zonder meer schikten in een welhaast slaafse onderwerping aan de premier en zijn ploeg.

dood in 1940 vrijwel voortdurend in contact en aanvaring kwam met de Nationale Bank. Dit was het geval bij de stabilisatie van 1925-26 en de pondsterlingkwesitie in 1931-'32. Ook onder de regering-Theunis kwam Sap met de Nationale Bank, *i.c.* Franck en Van Zeeland, in aanvaring. Het geschil kristalliseerde zich ditmaal rond de reddingsplannen voor de Algemeene Bankvereniging en de oprichting van de Kredietbank voor Handel en Nijverheid. De West-Vlaamse politicus klaagde erg fel de in zijn ogen dictatoriale manier aan waarop de fusie zich onder de auspiciën van de Nationale Bank voltrok.¹⁰²

In het begin van de jaren '30 had de Nationale Bank politieke invloed weten te verwerven via onstatutaire financiële steun aan de Algemeene Bankvereniging, gepatroneerd door de Boerenbond.¹⁰³ Ook in de Boerenbond was de Nationale Bank dus binnengedrongen en oefende daarlangs politieke druk uit. Sap, die sowieso al overhoop lag met de top van de boerenorganisatie omdat die hem links liet liggen en zo zijn bancaire carrière had gekraakt, en daarenboven een rampzalig bancair wanbeleid voerde, zag dit alles met lede ogen aan en verzette zich zoveel mogelijk tegen deze ontwikkelingen. Hij verdroeg de permanente inmenging van de Nationale Bank in de politieke besluitvorming niet.

Vanuit zijn standpunt gezien verergerde de toestand nog in maart 1935, toen vice-gouverneur bij de Nationale Bank Paul Van Zeeland aan het hoofd van de regering kwam te staan. Dit betekende volgens hem dat de Nationale Bank het nu waarschijnlijk nog gemakkelijker zou krijgen in de uitvoering van haar strategie tot verwerving van politieke macht, en dat haar tentakels nu nog verder reikten. Het mag dan ook niet verwonderlijk klinken dat de strijd tussen Sap en Van Zeeland precies beslecht werd in een materie aangaande frauduleuze praktijken binnen de Nationale Bank.

4.4.2. *Sap en de industrieel-financiële wereld*

Naast zijn haast voortdurende strijd tegen de Nationale Bank trok Sap vanaf 1918 ook constant hard van leer tegen overdreven misbruik van financiële macht.¹⁰⁴ Hierbij genoot hij vanaf eind de jaren '20 het voordeel dat hij in een

---

¹⁰². "Rond de gedwongen ontbinding van de 'Bank voor Handel en Nijverheid' ", *De Standaard* (8-10/2/1935, 1).

¹⁰³. Dit blijkt uit stukken van gerechtelijk onderzoek, tot dewelke wij inzage hadden via het archief Sap. De Nationale Bank bood aan de Algemeene Bankvereniging o.m. steun via financieel disconto, iets wat haar eigenlijk bij wet was verboden.

¹⁰⁴. Dit kwam o.m. tot uiting in een artikelenreeks in *De Standaard* in 1919-'20 over de veel te grote politieke macht van de *Mutuelle Solvay* en de *Société Générale* (die onder de oorlog het

comfortabele positie verkeerde. Dankzij zijn persoonlijk fortuin, door het feit dat hij in de banken gepatroneerd door de Boerenbond buitenspel was gezet en dankzij het bezit van *De Standaard* kon hij, zij het dus ook deels tegen wil en dank, erg onafhankelijk optreden, zonder aan allerlei personen of groepen gebonden te zijn. Tegelijkertijd besepte hij echter heel goed, zeker in tijden dat hij ministeriële waardigheid bekleedde, hoe moeilijk het wel was om in te gaan tegen de belangen van deze machtige groeperingen.

Toen Van Zeeland eind maart 1935 Theunis als premier opvolgde, kondigde hij dadelijk een devaluatie van 28% aan. Sap veroordeelde streng deze maatregel, waarin hij een complot van de Boerenbond ontwaarde. Hij verweet de premier dat deze muntontwaarding, net als de stabilisatie in 1926, enkel ten goede kwam aan de grote industriële en financiële concerns. De gewone man daarentegen werd er volgens hem het slachtoffer van. Van Zeeland bracht hiertegen in dat het bankwezen zou zijn gesprongen zonder devaluatie, met alle gevolgen (ook voor de gewone man) vandien.

Gedurende het premierschap van Van Zeeland klaagde Sap de in zijn ogen veel te nauwe binding aan van de eerste minister met de chemiereus *Mutuelle Solvay*, wiens beschermeling Van Zeeland was. Zo kocht John-Ernest Solvay, voorstander van nationale concentratie, niet alleen de krant *L'Indépendance Belge* die als officiële regeringsspreekbuis fungeerde (Henau, 1995, 164), maar hielp hij hoogstwaarschijnlijk ook mee, aldus Sap, om Van Zeelands campagne voor de tussentijdse verkiezing van 11 april 1937 te financieren en zat hij nationale concentratiemeetings voor.¹⁰⁵ Anderzijds begunstigde Van Zeeland volgens sommige bronnen dan weer *Mutuelle Solvay* en aanverwante firma's. Zo verleende hij als voorzitter van de centrale wisseldienst enkele dagen voor de nakende devaluatie nog een uiterst betwistbaar krediet aan de UCB, verbonden met voornoemde holding (De Preter, 1983, 79). Deze beslissing liet hij nadien bekrachtigen door de regering-Theunis.

Na de val van de regering-Van Zeeland gaf Sap zijn strijd tegen de te grote invloed van de financieel-industriële holdings niet op. Te gelegener tijd bleef hij ertegen ageren.

Comité nationale hadden beheerst), in zijn verzet tegen de overdreven stabilisatievoet van 1926 (die haast uitsluitend in het voordeel van de grote holdings speelde) en in zijn rapport in naam van de Kamercommissie van koloniën omtrent wantoestanden in Kongo (waarin hij de *Société Générale* fel aanviel).

¹⁰⁵. PHK (1936-'37, 1004); alsook De Preter (1983, 79).

4.5. Tegengesteld staatsmodel

Hoger haalden wij reeds het lidmaatschap aan in de vroege jaren '20 van Paul Van Zeeland bij de *Ligue pour la Restauration de l'Ordre et de l'Autorité dans l'État*, kortweg *Autorité*.¹⁰⁶ Deze beweging kante zich fel tegen de politieke democratie. Ze minachtte grondig de slappe, de krachteloosheid en de incompetentie van het parlement. Om aan het parlementaire euvel te verhelpen, stelde de groep voor haar het wetgevend initiatief te ontnemen om het in de handen te leggen van een *Conseil d'état* benoemd door de koning en samengesteld uit technici en juristen. Op het vlak van financiën eiste *Autorité*, naar het woord van Karel Van Isacker, de instelling van "een financiële dictatuur" (Van Isacker, 1983, 102), om budgetten en financiën gezond te maken. Ook hier werd door de beweging dus aan een essentiële bevoegdheid van het parlement geraakt. Voortaan zou de koning permanent de regering controleren, het parlement nog slechts occasioneel. Voor de rol van de politieke partijen toonde *Autorité* niets dan een hevige afkeer. Ze fulmineerde tegen het feit dat de partijen veel van de koninklijke macht hadden geïsurpeerd.

Onder de regeringen-Van Zeeland klommen veel voormalige *Autorité*-leden op tot sleutelposten in het Belgische politieke en openbare leven.

"Op geen enkel ander moment in de tussenoorlogse periode stond een kabinet zo dicht bij de opvattingen van *L'Autorité* als onder de regering-Van Zeeland, '*le gouvernement fort*', gewapend met bijzondere machten voor één jaar"(Gerard, 1985, 426).

Premier Van Zeeland zelf verzamelde rond zich een hele schare ex-leden. Zijn eerste kabinetschef bijvoorbeeld was Louis de Lichtervelde en zijn tweede kabinetschef Luc Hommel. Tot minister van binnenlandse zaken in zijn eerste regering stelde hij Charles du Bus de Warnaffe aan, die prompt Daniël Ryelandt als zijn kabinetschef aanwees. In de tweede regering-Van Zeeland werd Hubert Pierlot benoemd tot minister van landbouw, en kreeg hij zelfs even het departement justitie onder zijn hoede. Hoofdredacteur en directeur van de regeringsgezinde krant *Le XXIème Siècle* waren respectievelijk Etienne de la Vallée Poussin en William Ugeux. Van Zeeland omringde zich dus ontegensprekelijk met gelijkgezinden.¹⁰⁷

---

^{106.} Voor de beschrijving van de denkbepelden van *Autorité*, zie: Serruys (1935).

^{107.} Ook Van de Vyvere was dit opgevallen. Zie hiervoor het reeds eerder vermelde citaat uit zijn brief aan Frans Van Cauwelaert (Archief Frans Van Cauwelaert, briefwisseling 1936). Zie in dit verband nog: Molitor (1984, 126).

Doorheen zijn premierschap mocht uit heel wat zaken duidelijk blijken dat hij het met het ideeëngoed van *Autorité* nog steeds (gedeeltelijk) eens was. Zo werd de macht van de politieke partijen door van Zeeland fel aangevallen en bestreden.¹⁰⁸ Hij liet bovendien niet af zich te profileren als de man boven de partijen aan het hoofd van een regering van nationale unie.¹⁰⁹ Daarnaast streefde hij naar een serieuze versterking van de uitvoerende macht. Aan het parlement vroeg hij tijdens zijn eerste regering volmachten en tijdens zijn tweede regering kaderwetten, om zo vlugger en efficiënter maatregelen te kunnen treffen, zonder daarbij rekening te moeten houden met het parlement.¹¹⁰ Deze volmachten en kaderwetten gingen voor sommigen zover dat ze begonnen te spreken van dictatuur.¹¹¹ Van Zeeland poogde ook de oppositie de mond te snoeren. Onder het mom dat het de hoogste tijd werd dat het land de rangen eendrachtig sloot rond de regering van nationale unie, verdroeg Van Zeeland weinig kritiek, en bemoeilijkte hij elke controle op het regeringswerk. Als er dan toch nog kritiek over het regeringsbeleid de kop opstak, veroordeelde de premier die systematisch als een aanslag op het welzijn van het Belgische volk.¹¹² De stelling dat Van Zeeland aan het hoofd van een dictatuur stond, lijkt ons overdreven, maar helemaal ongefundeerd was het anderzijds niet om zijn regeerwijze als weinig democratisch te bestempelen. Hierbij dient evenwel gewezen op de verantwoordelijkheid van het zwakke parlement, dat zonder protesteren liet begaan (Conway, 1994, 14-15). Bovendien vereisten de dramatische politieke, sociale en economische

---

^{108.} In zijn functie als formateur weigerde hij bijvoorbeeld contacten te leggen met de officiële partijbesturen. Bovendien maakte hij als premier niet alleen gebruik van koninklijke commissarissen, maar ook voor andere functies nam hij heel wat personen in dienst die geen verantwoording verschuldigd waren aan politieke partijen. De plannen voor de oprichting van een superpartij – als die er tenminste waren uiteraard – zouden eventueel ook in dit kader in te passen vallen.

^{109.} Tot aan zijn ontslag legde hij daar de nadruk op. In een radiorede n.a.v. de val van zijn tweede regering stelde Van Zeeland: "Jamais je n'ai accepté, et jamais je n'accepterai une action politique menée sur le plan des partis. C'est à une grande oeuvre nationale que nous étions attachés; c'était la seule qui pût nous retenir. Du moment où il s'avérait impossible de la continuer, notre rôle était terminé". NM (25/10/1937, nr. 96 annex, 329).

^{110.} Het verschil tussen volmachten en kaderwetten lag hem in de jaren '30 in het feit dat in het eerste geval het parlement zijn bevoegdheid afstond, en in het laatste zich beperkte tot het aangeven van de principes die de regering dan verder kon invullen.

^{111.} Zo verklaarde o.m. oud-premier Theunis in 1935: "Avec le gouvernement actuel, c'est pratiquement la dictature". *Commissie voor Parlementair Onderzoek belast met het opsporen van de verantwoordelijkheden bij de ontwaarding van den frank 1935-1936*.

^{112.} Ontstellend is het overigens om vast te stellen dat het parlement dit alles zomaar liet gebeuren. Er rees vrijwel geen protest tegen de voortdurende en systematische inperking van de parlementaire macht en bevoegdheden. In plaats van zich kritisch op te stellen, geloofden de meeste parlamentsleden alles wat de premier hen voorhield. Het parlement functioneerde in de jaren '30 echt niet naar behoren.

omstandigheden in de tweede helft van de jaren '30 snelle interventies vanwege de regering.

Gustaaf Sap van zijn kant was meer de partijpoliticus en parlementair.¹¹³ Hij huiverde van extraparlamentariërs en technici. Vandaar o.m. dat hij van meet af aan met Van Zeeland niet opschoot in de regering-de Broqueville. Toen die in 1935 aan het hoofd van een tripartiete kwam te staan, was het hek helemaal van de dam. Via *De Standaard* had Sap nog vóór de eerste regering-Van Zeeland al gewaarschuwd gekant te zijn tegen een driepartijenregering.¹¹⁴ In zijn ogen stond elke tripartiete immers gelijk aan de dictatuur: ze maakte het parlementair debat in de ware zin van het woord onmogelijk.¹¹⁵ Hij liet niet na deze visie in het openbaar te uiten, alsook maakte hij haar kenbaar aan de koning, bij wie hij ook aanklaagde dat Van Zeeland een persimperium wilde opbouwen ter ondersteuning van zijn regering. In de nota's van de koninklijke secretaris over de consultatie van politici t.g.v. de nakende crisis van de regering-Van Zeeland valt te lezen:

"M. Sap est opposé à la tripartite, mauvais principe, négation du principe parlementaire, dictature larvée. [...] Il (Van Zeeland wordt bedoeld in deze letterlijke weergave van de woorden van Sap) a créé un malaise profond, notamment en voulant défendre une formule gouvernementale par trois journaux: *'l'Indépendance Belge*, financée par Solvay, *le Courant*, financé par Beckaert et les couvents, *le XXIème Siècle*, financé par toutes sortes de gens".¹¹⁶

Hij hekelde enorm het feit dat de premier elke oppositie sterk bemoeilijkte, waardoor volgens hem in feite elke controle verworden was.

Bovendien werd Saps oppositie nog versterkt door het feit dat Van Zeeland de socialisten in de regering had opgenomen en hen naar zijn mening hun stempel op het beleid liet drukken. Op die manier evolueerde in Saps ogen de parlementaire dictatuur van de tripartiete tot een linkse dictatuur. Nog meer echter tilde Sap aan het feit dat de premier door zijn stijl van regeren de vernietiging van de katholieke partij in de hand werkte, waaraan eerstgenoemde zeer gehecht was. De katholieke partij vormde immers het uitgangspunt van

---

¹¹³. Wat hem overigens niet belette ten gepaste tijd kritiek te uiten op het slecht functionerende parlement. Anders dan Van Zeeland echter bleef Sap meer overtuigd van het nut en de noodzaak van het voortbestaan van de wetgevende vergadering.

¹¹⁴. Ook na de val van de regering-Van Zeeland bleef hij elke tripartiete afwijzen, en voerde hij er actie tegen (bijvoorbeeld tegen de regering-Janson). Deze afwijzing van eender welke driepartijenregering was dus helemaal geen voorwendsel om Van Zeeland zelf te treffen.

¹¹⁵. Een tripartiete kon volgens Sap enkel in uiterste nood, indien als enig ander alternatief een extraparlamentaire regering overbleef. Zie daarvoor: Avis de M. Sap 10 juli 1934. AKP (XIV/2, Crise ministérielle 13 nov.-24 nov. 1934 ministère Theunis). Uiteraard was Sap tevens sowieso gekant tegen socialistische regeringsdeelname.

¹¹⁶. Consultatie M. Sap 28 oktober 1937. AKP (XIV/9a, Crise ministérielle 25 oct.-24 nov. 1937).

zijn staatsmodel. En precies die partij stond nu, als gevolg van haar eigen zwakte, aan de rand van de afgrond. In het stelsel van de tripartiete ging ze langzaam maar zeker ten onder. Intern erg zwak was ze immers niet in staat een vuist te maken tegen premier Van Zeeland, die onwankelbare loyaliteit aan het regeringswerk eiste. Dit had tot gevolg dat de katholieken, die zich zonder ruggengraat betoonden, dikwijls met inbegrip van sommige hunner principes moesten inbinden tegenover de regeringsleider.

Vandaar dat Sap via zijn diverse concentratiepogingen ijverde voor een grote, uitgebreide en sterke rechts georiënteerde katholieke partij. In het licht van Saps wensdroom m.b.t. het uitzicht van de katholieke partij, en niet in het licht van de zogenaamde filo-fascistische trekjes van Sap, die op weinig gestoeld waren, moet zijn toenadering tot het Rex van Degrelle gezien worden.¹¹⁷ Enerzijds wilde Sap hem ertoe bewegen terug toe te treden tot de katholieke rangen (en poogde daartoe via zijn onderhandelingen Degrelle in een voor laatstgenoemde dodelijke omhelzing te nemen), en anderzijds zag hij in hem een bondgenoot tegen de in zijn ogen socialistische dictatuur waaronder het land verzuchtte.¹¹⁸ Sap beschouwde Degrelle dus veeleer als een werktuig voor het realiseren van zijn eigen politieke dromen dan als een ware bondgenoot wiens ideeën hij deelde.

Net zoals Sap trachtte ook Van Cauwelaert een grote Vlaamse katholieke partij tot stand te brengen. Anders dan Sap stond hij echter afkerig van een toenadering tot VNV en Rex, en zocht hij toenadering tot het ACW. In zijn ogen maakte het opnemen van de christelijke arbeidersbeweging in de Vlaamse katholieke concentratie samenwerking met de socialisten mogelijk en zou het enige toenadering tussen socialisten en communisten tegenhouden. Wils omschrijft Van Cauwelaert en zijn medestanders als 'democratische flaminganten', in tegenstelling tot Sap en zijn bondgenoten, die hij blijkbaar als niet-democratisch beschouwt (Wils, 1989, 63, 67-72, 79-80). Zoals hoger reeds aangeduid zien wij Sap niet als een anti-democraat, maar lag het ons inziens veeleer in Saps bedoeling om Rex en VNV in een tang te nemen en terug onder te brengen in een grote, democratische, zij het wel rechts

---

¹¹⁷. De scheldnaam 'Sap von Siemens' (afkomstig van het communistische *De Rode Vaan*) sloeg in wezen nergens op. Sap had zitting gehad in de raad van beheer van het Duitse concern Siemens, evenwel niet ten persoonlijke titel, maar uit hoofde van zijn functie als beheerder van de Algemeene Bankvereniging, die hem naar Siemens had afgevaardigd. Nochtans vormde deze scheldnaam dikwijls de basis voor verdere geruchten omtrent zogezegde sympathieën van Sap voor het fascisme.

¹¹⁸. De voorstelling van Sap als werd België geregeerd door een socialistische dictatuur, was overdreven. Het was wel zo dat de socialisten merkbaar hun stempel drukten op het regeringsbeleid, maar sprake van een links dictatoriaal bewind was er geenszins.

georiënteerde katholieke partij. Van samenwerking met de socialisten wilde Sap niets weten.

Met Van Zeeland – het was dus niet zo dat de twee politici helemaal geen contact meer hadden met elkaar – praatte Sap in 1936 over het geval van Rex. Hij stelde de premier voor zijn coalitie te verruimen met Rex en het VNV, echter tevergeefs.

"M. Van Zeeland a répondu que VNV refuserait de même que Rex. Sap a fait remarquer à Van Zeeland qu'il serait pourtant adroit de leur présenter une formule d'entente avec un programme flamand constructif. S'ils refusaient ils se mettaient eux-mêmes dans une situation fausse et la position du gouvernement en eut été renforcée".¹¹⁹

Opgemerkt dient echter dat het hier om een zo goed als onmogelijk te realiseren suggestie ging: de regering bestond al uit drie partijen, en was dus al erg ruim. Nog twee extra (rechtse) partijen erbij betrekken zou de socialisten hebben doen steigeren en sowieso het regeren gans onmogelijk gemaakt hebben. Precies daar was het Sap m.b.t. de regering-Van Zeeland evenwel om te doen: hij wilde haar vervangen door een rechtse meerderheid.

4.6. Persoonlijk conflict?

Wederzijdse beïnvloeding in menselijke relaties is een moeilijk te meten iets in het politieke spel, dat niettemin toch niet mag worden onderschat of genegeerd. Het is dan ook de moeite waard om zich af te vragen in welke mate persoonlijke gevoelens in het behandelde conflict hebben meegespeeld. Wanneer we de voorgaande verklarende factoren in beschouwing nemen, dan komt het ons voor dat de persoonlijke factor in de verklaring van de twist sterk moet worden gerelativeerd. Veeleer kunnen we spreken van een botsend machtsstreven (ook voor de periode van de regering-de Broqueville) en een politieke overlevingsstrategie van Sap (gedurende de regeringen-Van Zeeland). Sap kon in feite niet anders dan Van Zeeland aanvallen. Die vormde immers het zinnebeeld van al wat Sap verachtte of verwierp. Liet hij hem begaan, dan tekende hij zijn eigen politieke doodvonnis. Sap was er a.h.w. toe veroordeeld Van Zeeland, niet als persoon maar als waar hij voor stond, te bevechten.

Beiden beseften ze dit maar al te goed. In 1937 verklaarde de premier, tussen de regels door duidelijk verwijzend naar o.m. Sap, voor de Kamer:

---

¹¹⁹. Consultatie M. Sap 28 oktober 1937. AKP (XIV/9a, Crise ministérielle 25 oct.-24 nov. 1937).

"Ce n'est pas à ma personne que l'on en veut, vous le savez bien, c'est à mon rôle, à ce que j'ai fait, à ce que je représente".¹²⁰

Sap zelf maakte m.b.t. Van Zeeland en zijn interpellatie van 16 maart 1937 dan weer volgende *statement*:

"Personenkwesties moeten immers in de mate van het mogelijke vermeden worden. Personen zijn niets, de zaak echter is alles; personen verdwijnen, maar de zaak blijft bestaan en moet gediend worden. En een publiek blootleggen van toestanden, gevolgd van loyale besprekingen, is van aard veel misverstanden en mistoestanden uit den weg te ruimen en vrede en samenwerking, in tucht en liefde mogelijk te maken".¹²¹

Toch willen wij geenszins de indruk wekken dat in het hele conflict tussen beide politici persoonlijke gevoelens geen rol speelden. Hoogstwaarschijnlijk zullen die wel degelijk hebben doorgewogen. Qua karakter en persoonlijkheid botsten beiden op verscheidene vlakken. Allebei waren ze erg intelligent, hadden ze een uitgesproken wil – vooral Sap had indertijd de naam erg koppig te zijn – en streefden ze naar de uitoefening van zoveel mogelijk macht, waarbij ze elkaar op hun weg tegenkwamen. Logischerwijs zorgde dit voor een betwisting van die macht. Daarnaast was het zo dat Van Zeeland een erg ijdel iemand was wiens woorden en daden vaak gekenmerkt werden door dubbelzinnigheid, terwijl Sap aan allerlei officiële plichtplegingen een broertje dood had en ook wel eens het 'slechtste karakter van België' genoemd werd.¹²²

Persoonlijke motieven speelden dus zeker een rol in het conflict tussen Sap en Van Zeeland. Beiden moesten van elkaar waarschijnlijk niet te veel hebben. Toch mogen deze elementen o.i. niet als de belangrijkste verklarende factor worden aanzien. Veeleer beschouwen we ze als de slagroom op een taart. Ze maakten de aanvallen van Sap, die hij hoe dan ook toch zou lanceren, misschien alleen heel wat pittiger.

---

¹²⁰. PHK (buitengewoon zittingsjaar 1937, 6).

¹²¹. "Een politieke rede van oud-minister Sap te Meulebeke", *De Standaard* (13/9/1937, 3).

¹²². Gutt omschreef Van Zeeland in een gesprek eind november 1938 met Sap zelfs als volgt: "Ce type a trompé et roulé tout le monde, c'est un effroyable menteur". Hoger zagen we reeds hoe Van Zeeland bij diverse gelegenheden publiekelijk leugens vertelde.

AFKORTINGEN

AAM, PVR	Archief Aartsbisdom Mechelen, papieren kardinaal Van Roey, dossier IX
AFVC	Archief Frans Van Cauwelaert
AKP	Archief van het Koninklijk Paleis
AMVC	Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven
ARA	Algemeen Rijksarchief
KADOC	Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum
NM	Notulen van de ministerraad
PDK	Parlementaire Documenten Kamer
PHK	Parlementaire Handelingen Kamer

BIBLIOGRAFIE

Geraadpleegde archieffondsen

Archief Gustaaf Sap. Privé-bezit, Beernem
Archief van het Koninklijk Paleis (AKP). Koninklijk Paleis, Brussel
Notulen van de ministerraad (NM). Algemeen Rijksarchief (ARA), Brussel
Archief Charles de Broqueville. Algemeen Rijksarchief, Brussel
Archief Albert-Edouard Janssen. Archives UCL, Louvain-la-Neuve
Archief Henri Jaspar. Algemeen Rijksarchief, Brussel
Archief Marcel-Henri Jaspar. Algemeen Rijksarchief, Brussel
Archief Louis de Lichtervelde. Algemeen Rijksarchief, Brussel
Archief Prosper Poulet. Algemeen Rijksarchief, Brussel
Archief Georges Theunis. Algemeen Rijksarchief, Brussel
Archief Frans Van Cauwelaert (AFVC). Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven (AMVC), Antwerpen
Archief Philip Van Isacker. Algemeen Rijksarchief, Brussel
Archief kardinaal Joseph Van Roey. Archief Aartsbisdom, Mechelen
Archief Paul Van Zeeland. Archives UCL, Louvain-la-Neuve

Geraadpleegde periodieken

L'Appréciation. Revue Politique, Economique et Financière
Réalités. Quotidien politique, économique et financier
De Standaard
Cassandra
Le XXIème Siècle
Le Peuple
L'Indépendance Belge
La Dernière Heure

La Libre Belgique
La Nation Belge
Time
De Nieuwe Staat
De Rode Vaan
Pays Réel

Literatuur

- CAPELLE (R.), *Au service du Roi, 1934-1940*, Brussel, 1949.
- Commissie voor parlementair Onderzoek belast met het opsporen van de verantwoordelijkheden bij de ontwaarding van den frank 1935-1936. Processen-verbaal van de vergaderingen en bescheiden*, Brussel, 1937.
- CONWAY (M.), *Collaboratie in België. Léon Degrelle en het rexisme, 1940-1944*, Groot-Bijgaarden, 1994.
- CROMBOIS (J.-F.), *Camille Gutt. Les finances et la guerre 1940-1945*, Gerpennes, 1999.
- DE MAN (H.), *Herinneringen van Hendrik De Man*, Antwerpen-Arnhem, 1941.
- DE PRETER (R.), *De 200 rijkste families. Geld en macht in de wereld van de holdings en de miljonairs*, Berchem, 1983.
- DE RAEYMAEKER (O.), *België's internationaal beleid 1919-1939*, Brussel-Antwerpen-Leuven-Gent, 1945.
- DE WEVER (B.), *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*, Tielt-Gent, 1994.
- DUJARDIN (V.) & DUMOULIN (M.), *Paul Van Zeeland 1893-1973*, Brussel, 1997.
- DURNEZ (G.), *De Standaard. Het levensverhaal van een Vlaamse Krant 1914-1948*, Tielt-Weesp, 1985.
- ELIAS (H.J.), *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging 1914-1939* (4 dln.), Antwerpen, 1969.
- Gedenkboek Gustaaf Sap 1886-1940*, Brussel, 1941.
- GERARD (E.), *De katholieke partij in crisis. Partijpolitiek leven in België (1918-1940)*, Leuven, 1985.
- GERARD (E.), "Sap, Gustave Charles", *Nationaal Biografisch Woordenboek*, XII, 1987, pp. 642-656.
- GERARD (E.), "Omstreden democratie" in: *De massa in verleiding. De jaren '30 in België*, Antwerpen, 1994, pp. 74-123.
- HENAU (B.), *Paul van Zeeland en het monetaire, sociaal-economische en Europese beleid van België, 1920-1960*, Brussel, 1995 (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren, LVII, nr. 158).
- HENKENS (B.), "De vorming van de eerste regering-van Zeeland (maart 1935). Een studie van het proces van kabinetsformatie", *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XXVI, 1996, 1-2, pp. 209-261.
- JANSSENS (V.), *De Belgische frank. Anderhalve eeuw geldgeschiedenis*, Brussel, 1976.
- JASPAR (M.-H.), *Souvenirs sans retouche*, Parijs, 1968.
- KIEFT (D.O.), *Belgium's Return to Neutrality. An Essay in the Frustrations of Small Power Diplomacy*, Oxford, 1972.
- MOLITOR (A.), *Souvenirs. Un témoin engagé dans la Belgique du 20e siècle*, Paris-Gembloux, 1984.
- NARVAEZ [DEGRELLE (L.)], *Degrelle m'a dit*, Brussel, 1977.
- PARLEMENTAIRE HANDELINGEN KAMER*, Brussel, 1934-'37.
- PROVOOST (G.), *Vlaanderen en het militair-politiek beleid in België tussen de twee wereldoorlogen. Het Frans-Belgisch militair akkoord van 1920* (2dln.), Leuven, 1976.

- SERRUYS (J.-W.), *Sous le signe de l'autorité. Contribution à l'histoire des idées politiques d'après-guerre*, Brussel, 1935.
- THIELEMANS (M.-R.), *La grande crise et le gouvernement des banquiers*, Brussel, 1980.
- VAN AUDENHOVE (M.), "De grote economische crisis van de jaren dertig", *Gemeentekrediet van België*, XXXIV, 1980, pp. 149-196.
- VAN DER WEE (H.) & TAVERNIER (K.), *De Nationale Bank van België en het monetaire gebeuren tussen de twee wereldoorlogen*, Brussel, 1975.
- VAN DER WEE (H.) & VERBREYT (M.), *Mensen maken Geschiedenis. De Kredietbank en de Economische Opgang van Vlaanderen 1935-1985*, Brussel, 1985.
- VAN GOETHEM (F.), "Academische lofrede op M. Gustave Sap" in: *Jaarboek van de Katholieke Universiteit te Leuven*, LXXXV, 1940-1941, pp. CX-CXX.
- VAN HAVER (G.), *Onmacht der verdeelden. Katholieken in Vlaanderen tussen democratie en fascisme. 1929-1940*, Berchem, 1983.
- VAN ISACKER (K.), *Mijn land in de kering 1830-1930. Deel 2: De enge ruimte 1914-1980*, Antwerpen-Amsterdam, 1983.
- VAN ISACKER (Ph.), *Tussen staat en volk. Nagelaten mémoires*, Antwerpen, 1953.
- VAN MOLLE (L.), *Ieder voor allen. De Belgische Boerenbond 1890-1990*, (KADOC-studies 9), Leuven, 1990.
- VANTHEMSCHE (G.), "De val van de regering Poulet-Vandervelde: een samenzwering der bankiers?", *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, IX, 1978, 3-4, pp. 165-214.
- VANTHEMSCHE (G.), "De politieke en economische context van Belgische bankwetgevingen van 1934 en 1935", *Bank- en Financiewezenen*, 1980, 8/9, pp. 31-50.
- WILS (L.), *Honderd jaar Vlaamse Beweging III. Geschiedenis van het Davidsfonds in en rond Wereldoorlog II*, Leuven, 1989.
- WITTE (E.), CRAEYBECKX (J.) & MEYNEN (A.), *Politieke geschiedenis van België. Van 1830 tot heden*, Antwerpen, 1997.

Sap face à van Zeeland: deux géants politiques croisent l'épée pendant les années '30

KAREL VAN NIEUWENHUYSE

RÉSUMÉ

Le conflit entre Gustaaf Sap et Paul Van Zeeland s'est étendu de 1934 à 1940. Il se déroula sur différents plans: à l'origine il était concentré sur la politique économique-financière et monétaire du gouvernement. Lorsque Van Zeeland devint premier ministre le conflit prit de l'expansion, il se déroula aussi sur le plan de la politique étrangère et de la défense, celui de l'amnistie et de la façon de gouverner (par l'entremise d'une tripartite qui demandait respectivement des pleins pouvoirs et des lois-cadres). La politique de la Banque Nationale de Belgique menée du temps où Van Zeeland en était respectivement directeur et vice-gouverneur, devint aussi un point en litige. Celui-ci atteignit son apogée lors de l'interpellation de Sap le 16 mars 1937. Ce conflit mena à la chute du gouvernement Van Zeeland. Gustaaf Sap, qui avait d'abord été exclu par la droite catholique à cause de sa critique inlassable sur Van Zeeland, fut réhabilité et devint à nouveau ministre en 1939. Van Zeeland passa un certain nombre d'années au second plan.

A la base de ce conflit il y avait plusieurs causes. En premier lieu Gustaaf Sap était foncièrement anti-socialiste: il éprouvait beaucoup de peine en voyant Van Zeeland intégrer les socialistes dans le gouvernement en les laissant, selon lui, dicter la conduite de ce gouvernement. Pour Sap, qui était un Flamingant convaincu, les gouvernements Van Zeeland étaient déficitaires du point de vue de l'émancipation flamande. Leurs idées économiques ne correspondaient nullement: Van Zeeland inclinait vers la politique de conjoncture inspirée par le modèle anglo-saxon, tandis que Sap préférait une politique de déflation. Lorsqu'en mars 1935 Van Zeeland annonça une dévaluation de 28%, Sap était furieux. En quatrième lieu, Sap critiquait les ambitions de la Banque Nationale de Belgique (où Van Zeeland occupait jusqu'en mars 1935 une fonction-clé) qui cherchait à exercer une influence politique en outrepassant ses attributions; il dénonça aussi les liens qui existaient entre Van Zeeland et le holding *Mutuelle Solvay*. Finalement les deux adversaires avaient une conception différente concernant le modèle

d'état. Van Zeeland aimait se profiler comme celui qui se place au-dessus des partis et préférait régner sans devoir trop tenir compte du parlement (qui dans les années '30 ne fonctionna pas du tout comme il aurait dû). Sap, lui, était plutôt homme des partis politiques et parlementaire. Il avait horreur des techniciens et des extra-parlementaires, ce que Van Zeeland fut jusqu'au 11 avril 1937. Les sentiments personnels auraient aussi joué un rôle dans l'évolution de ce conflit. Leurs caractères et personnalités se heurtèrent sans aucun doute, mais, à notre avis, ceci ne peut pas être considéré comme l'élément décisif du conflit.

Sap versus Van Zeeland: two political titans cross swords in the 1930's

KAREL VAN NIEUWENHUYSE

SUMMARY

The conflict between Gustaaf Sap and Paul Van Zeeland ranged over the period 1934-'40, and revolved around different matters: at first it turned on de financial-economic and monetary government policy. When van Zeeland became Prime Minister, it turned also on the matters of foreign and defence policy, amnesty, and the way of reigning (via a tripartite that asked respectively full powers and special laws). The policy of the National Bank of Belgium, when Van Zeeland was respectively managing director and vice-governor there, formed a point of controversy also, and led to the climax of the conflict with Sap interpellating Van Zeeland march 16, 1937. The conflict led to the fall of the government-Van Zeeland. Gustaaf Sap, excluded from the catholic party after his continual criticism of Van Zeeland, was rehabilitated and became minister again in 1939. Van Zeeland went trough the desert for a few years.

The underlying causes of the conflict were several. In the first instance Sap was inspired very anti-socialistic: With envious eyes he saw Van Zeeland picking up the socialists in his government, and letting them, in his opinion, dictating the government policy. According to Sap, a convinced Flamingant, the two governments-Van Zeeland were deficient on the matter of Flemish emancipation. Besides, both men's economic ideas didn't agree. Van Zeeland adhered to the Anglo-Saxon inspired conjuncture policy, while Sap swore to a deflation policy. When Van Zeeland announced in March 1935 a devaluation of 28%, Sap was furious. Sap also criticised the pursuit of political influence of the National Bank of Belgium (where Van Zeeland was a leading man until he became prime minister in March 1935), by which it transgressed its competencies, and the ties of mutual support that existed between Van Zeeland and the holding *Mutuelle Solvay*. To conclude both Sap and Van Zeeland had another state-model. Van Zeeland liked to profile himself as the statesman above the political parties, and govern without to much interference of the parliament (that didn't function well at all in the thirties), while Sap was more likely the party-politician and parliamentarian. He despised extra-parliamentarians and technicians, what Van Zeeland was until April 11, 1937.

Personal feelings undoubtedly had their influences in the conflict also – both men clashed with each other qua personality and character – but in our opinion they cannot be seen as the most important explanatory cause of the conflict.